

Kapisztrán Szt. János nagybőjti prédikáció-sorozata Boroszlóban

1450 késő őszén III. Frigyes császár, titkára, Enea Silvio Piccolomini javaslatára és közvetítésével ausztriai prédikációs körútra hívta az akkorra már Itálián kívül is nagy hírnévnek örvendő Kapisztrán Jánost (1386–1456),¹ akit egy évvel korábban az obszerváns ferencesek másodszer is vikárius generálisukká választottak. A prédikációs körút tervét a pápa, V. Miklós is teljes mértékben támogatta. Kapisztrán 1451. május 18-án érkezett meg Villachba. Innen Bécsújhelyre ment, ahol találkozott a császárral, majd Bécsben prédikált. Az ősz folyamán, a vállalkozás eredetileg tervezett hatókörét jócskán kibővítve, már Cseh-, illetve Morvaországban ostorozta az eretnokséget, a következő év során pedig Bajorország, Turingia és Szászország szinte minden jelentősebb városában megfordult: prédikált és csodákat tett.² Már Ausztriába érkezésének első napjaiban „több mint húsz beteg” gyógyít meg.³ Négy hónap alatt, bécsi tartózkodásának végéig 320 gyógyítást tulajdonítanak neki.⁴

1453. február 13-án érkezik meg Boroszlóba, ahol uralkodónak kijáró külsőségek között fogadják: „Fényes fogadtatásban részesült mind Isten, mind a nép részéről, körmenetben vezették a székesegyházhoz, ahonnan – miután fogadta őt a püspök és a papság, és egy tudós doktor hosszú beszédet mondott, a neki előkészített szálláshelyre vezették, mindenki elmondhatatlan boldogságától övezve” – írja egyik biográfusa, Christophorus a Vari-

¹ Kapisztránnal kapcsolatban lásd mindenek előtt: Hofer, Johannes: Johannes Kapistran: Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche, 1–2 köt., 2. átdolg. kiad. Heidelberg, 1964–65. (a továbbiakban: Hofer); továbbá a következő gyűjteményes köteteket: Studi, Francescani. Numero speciale dedicato a San Giovanni da Capestrano nel V centenario della morte, 53/3–4. 1956. 195–409.; Pásztor Edith és Pásztor Lajos (szerk.): San Giovanni da Capestrano nella Chiesa e nella società del suo tempo. Atti del Convegno storico internazionale, Capestrano, 8–12 ottobre 1986. Aquila, 1989.; Antinucci, Luigi (ed.): Santità e spiritualità francescana fra i secoli XV e XVII. Atti del Convegno storico internazionale, L'Aquila, 26–27 ottobre 1990. L'Aquila, 1991.; Pásztor Edith (szerk.): San Giovanni da Capestrano: Un bilancio storiografico. Atti del Convegno storico internazionale, Capestrano, 15–16 maggio 1998. L'Aquila, 1999.

² Kapisztrán közép- és kelet-közép-európai ténykedéséhez lásd Hofer 2. köt. és Elm, Kaspar: „Johannes Kapistrans Predigtreise diesseits der Alpen (1451–1456)”. In: Vitasfratrum: Beiträge zur Geschichte der Eremiten- und Mendikantenorden des zwölften und dreizehnten Jahrhunderts. Szerkesztette: Dieter Berg. Berlin, 1994. 321–337.

³ Egyik életrajzírója, Nicolaus de Fara beszámolója szerint – lásd Acta Sanctorum [=AASS], október, 10. kötet, 465. Kapisztrán csodáinak értelmezéséhez lásd mindenek előtt: Andrič, Stanko: The Miracles of Saint John Capistran. Budapest, 2000. 193. skk. (in vita csodák); továbbá E. Kovács Péter: „I miracoli di San Giovanni da Capestrano”. In: San Giovanni da Capestrano: Un bilancio storiografico. 147–163.

⁴ Vö. Chiappini, Aniceto: „Prospetto cronologico della vita di San Giovanni da Capestrano”. Studi Francescani, 53. 1956. 213.

sio.⁵ A csodák sorozata itt is folytatódik. Február utolsó napján egy lázas, egy köszvényes és egy béna gyógyul meg a közbenjárására, március 3-án egy néma, egy vak és két béna, március 9. és 20. között négy süket és hét béna stb.⁶

Február 14-én, Hamvazószerdán kezd el prédikálni a Szent Erzsébet templomban, amely azonban nemsokára szűknek bizonyul. Pulpitusként ettől fogva a nagy piactér és a szintén tágas Salzing között álló sarokház erkélyét használja, amely mindkét irányból jól látható.⁷ Március 18-án a Salzingen állíttatja fel a hiúságok máglyáját, és aznap kerül sor a Szent Bernardinról elnevezett obszerváns kolostor alapkövetételére is.⁸ Egészen Virágvasárnapig (március 25.) minden nap prédikált. Virágvasárnap megbetegedett és Nagycsütörtöktől tolmácsa, Frigyes testvér beszélt helyette.⁹ Húsvét után állapota valamelyest javul, de csak elvétve megy fel a pulpitusra. Április 22–24-én az egyházmegyei zsinat előtt mond három beszédet, április 27-én pedig a dómban a papságnak prédikál – zárt ajtók mögött. Április 30-án elhagyja Boroszlót, valószínűleg a véglegesség szándékával, mert fényes búcsúünnepséget rendeznek számára.¹⁰

Közvetlenül távozása után röppent fel a hír, hogy a Nagyhét alatt néhány boroszlói zsidó oltáriszentség-nyilvánítást követett el. Május elején a gyanúsítottakat családjukkal együtt letartóztatják, javaikat elkobozzák. Május 22-én érkezik meg V. László király (1453–1457) felháborodott levele, amelyben két, teljhatalommal felruházott követet nevez ki a történetek kivizsgálására. Enea Silvio Piccolomini így kommentálta az eseményeket egy június 3-án Juan Carvajalnak írott levelében: „Azt mondják, Boroszlóban minden zsidót bilincsbe vertek, mert állítólag az Úr szentsége ellen dühöngtek. Azt hiszem, ezt azért találták ki, hogy az új király számára pénzt facsarjanak ki”. A zsidóellenes vádaskodás, ahogy ilyenkor ez általában lenni szokott, járványszerűen terjedt át a környező falvakra és városokra, aminek következtében június közepén már 318 zsidót tartottak fogva. Az első kihallgatásokra június 22-én került sor. Az ítélet meghozatala után a fogva tartottak egy részét elevenen elégették (a források a kivégzettek számának tekintetében ellentmondóak), a hét évnél fiatalabb gyerekeket megkeresztelték és keresztény családoknál helyezték el, majd az összes hét évnél idősebb zsidót elűldözték Boroszlóból és környékéről.

Kapisztrán valószínűleg május első felében tér vissza a városba.¹¹ Visszatérésének pontos dátuma és oka bizonytalan. A gyanúsítottak és a tanúk második meghallgatásának jegyzőkönyvében (július 9.) már a bírák között szerepel a neve, és minden bizonnyal ő volt a vizsgálóbizottság (egyik) vezetője. Az eljárás során valószínűleg nem tartózkodott folyto-

⁵ „Susceptus a Deo, et populo tam magnifice, ductus processionaliter ad ecclesiam cathedralem, ubi post ejus susceptionem ab episcopo et clero, post longum sermonem factum a quodam doctore, iterum reducitur tandem ad hospitium sibi praeparatum cum indicibili omnium gaudio”, AASS okt., 10. kötet, 527.

⁶ AASS okt., 10. kötet, 527.

⁷ Hofer 2. kötet, 203.

⁸ AASS okt., 10. kötet, 527. A kelet-közép-európai obszervánsmozgalom kialakulásához és Kapisztrán szerepéhez lásd Kłoczowsky, Jerzy: „L’Observance en Europe centrale-orientale au XVe siècle”. In: Il Rinascimento del Francescanesimo: L’Osservanza. Atti dell’XI Convegno internazionale, Assisi, 20–22 ottobre 1983. Assisi, 1985. 169–191.

⁹ Hofer 2. kötet, 206. skk.

¹⁰ Hofer 2. kötet, 208. A zsinat előtt elmondott beszédek közül kettő nyomtatásban is megjelent: Jacob, Eugen: Johannes von Capistrano 1–4. köt. Breslau, 1905–11. (a továbbiakban: Jacob) 2. köt. (zweite Teil, erste Folge), 412–443.

¹¹ A Mennybemenetel és Pünkösöd közötti vasárnapra szóló, két kéziratban is fennmaradt beszédnek dátuma – május 13. – alapján.

nosan Boroszlóban, mert nevét a közeli Świdnicában végzett vizsgálat összefüggésében is megemlíti. Augusztus 21-én hagyja el végleg a várost.¹²

I. Filológiai elemzés

A Boroszlóban elmondott nagyböjti beszédek lejegyzett és megszerkesztett változata (reportációja) több kéziratban is fennmaradt. Lucianus Łuszczki háromról tud: Bamberg, SB. B-VI-4 ff. 86v-155v; Párizs, Bibl. Nat. lat. 9008, ff. 2ra-111vb és Boroszló, Bibl. Univ. Cod. I-F-18, ff. 292v-367v. Hofer ehhez még hozzáad egyet: Bécs, Cod. lat. ser. n. 3896 ff. 1ra-81vb.¹³ A Łuszczki és az Österreichische Nationalbibliothek kézirat-katalógusa által közölt kezdősorok (incipitek) és záró mondatok (explicitek) alapján megállapítható, hogy a nagyböjti beszédeknek két szöveg hagyománya lehetett, amelyet egyfelől a boroszlói és a párizsi, másfelől pedig a bécsi és a bambergi kódexekből ismerünk. Az Eugen Jacob által kiadott boroszlói kézirat¹⁴ 44 beszédet tartalmaz: Hamvazószerdától Nagycsütörtökig az összes megvan, de a párizsi kódexben fennmaradt nagypénteki,¹⁵ húsvétvasárnapi és húsvéthétfői, illetve a bécsi kódexben fennmaradt „feria tertia in Pascha” beszéd hiányzik. A kötet végén található három, nem nagyböjti-húsvéti prédikáció – „Sabbato post Quasi modo geniti”, „Dominica inter Ascensionem et Penthecosten” és „In die Jacobi apostoli” – közül az utolsó valószínűleg nem Boroszlóban hangzott el. A Mennybemenetel és Pünkösöd közötti vasárnapra készült beszéd párizsi példánya előtt ugyanis, amely megegyezik a boroszlói kódexben találhatóival, ez olvasható: „In quinquagesimo quarto suo anno [= 1440] Ioannes Capistranus composuit istos sermones ac finivit.” Ez a megjegyzés kétféleképp értelmezhető aszerint, hogy az „istos sermones” kifejezés az előtte vagy az utána álló beszédekre vonatkozik. Minthogy azonban a megjegyzést követő második beszéd a „De animabus” címet viseli, vagyis halottak napjára készült, amikor Kapisztrán – még vagy már – nem volt Boroszlóban, így a két értelmezési lehetőség közül az első a valószínűbb. Továbbá a Mennybemenetel és Pünkösöd közötti vasárnapra készült beszéd dehonesztálóan nyilatkozik Kapisztrán nagy ellenfeléről, Rokycana János prágai érsekről, ami a beszéd 1440-re történő datálását valószínűtlenné teszi; a Jakab apostol ünnepére szóló beszéd esetében nem merül fel ilyen ellentmondás.¹⁶

Łuszczki részletesen ismerteti a kódexek tartalmát, de magukat a beszédek nem elemzi; könyvének célja Kapisztrán túlnyomórészt kiadatlan prédikációinak repertórium-

¹² Az események kronológiájához lásd Hofer 2. kötet, 209. skk.; Piccolomini levelét idézi: Kulcsár Péter: Kapisztrán János. Budapest, 1984. (a továbbiakban: Kulcsár) 148.; a Boroszlóban és környékén megfogalmazódó zsidóellenes vádak mentalitástörténeti kontextusához és működésmechanizmusához lásd Rubin, Miri: *Gentile Tales: The Narrative Assault on Late Medieval Jews*. New Haven – London, 1999. 119. skk.

¹³ Łuszczki, Lucianus: *De sermonibus S. Johannis a Capestrano: Studium historico-criticum*. Studia Antoniana, 16. Roma, 1961. (a továbbiakban: Łuszczki) 147. skk.; Hofer 2. kötet, 199. 167. jegyz. és I. kötet, 451–453.; lásd még: Bibliothèque Nationale, fonds latin. Szerkesztette: Marie-Thérèse Alverny, *Catalogue des manuscrits en écriture latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste*. 3. kötet, Paris, 1974. 632.; és *Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, „Series nova”. Szerkesztette: Mazal, Otto – Unterkircher, Franz. Wien, 1967. 365. skk.

¹⁴ Jacob 4. köt. (zweite Teil, dritte Folge), 1–214.: „XLIV sermones Vratislaviae habitus [=SVH] a. D. MCCCCLIII.”

¹⁵ A párizsi kódexben található nagypénteki beszéd önálló „tractatus” formájában igen elterjedt; vált; vö. Chiappini, Aniceto: *La produzione letteraria di San Giovanni da Capestrano: Trattati – Lettere – Sermoni*. Gubbio, 1927. (a továbbiakban: Chiappini) 44. sk.; és Hofer 1. köt., 453–454.

¹⁶ Vö. Łuszczki 166.; és Hofer 1. köt., 451–453.

szerű összegyűjtése (thema, incipit, explicit), továbbá stílusuk, retorikai eszköztáruk és forráshasználatuk átfogó, de az általánosság szintjén megmaradó elemzése. Hofer Kapisztrán boroszlói tevékenységének kontextusában tárgyalja a beszédeket, de nem megy tovább tematikájuk bemutatásánál.¹⁷ A boroszlói beszédekkel részletesebben eddig csak Bölcskey Ödön foglalkozott. Kifejezett elemzéssel azonban ő sem szolgál; megelégszik a számára fontosabbnak tűnő részletek lefordításával, illetve összefoglalásával.¹⁸

1.1. A reportáció kérdése

Először azt a kérdést kell megvizsgálnunk, miként keletkezett a beszédek általunk ismert, írott formája. Bölcskey Ödön szerint Kapisztrán előre lediktálta a Boroszlóban elmondott beszédeket: „Az Eugen Jacob által kiadott prédikációk figyelmes elolvasása arról győzi meg az olvasót, hogy ezeket diktálták. A másoló igen gyakran meg is jegyzi ezt: nota, notate.”¹⁹ A „nota, notate” fordulat azonban a divíziókra tagolt skolasztikus prédikációkban²⁰ egy újabb, a korábbiakhoz sokszor csak lazán kapcsolódó, közbevetett gondolat szokásos bevezetéseként használatos, és ily módon, az „itemhez” hasonlóan, mindössze a beszéd tagolásának egyik eszköze. A második személyű ige használata, különösen többes számban, nem egy feltételezett írnok, hanem a hallgatóság felé irányul. A hallgatóság rendszeres megszólítása szónoki fogás, célja a figyelem ébrentartása és a személyes érintettség benyomásának előidézése.²¹ Azok a Kapisztránra vonatkozó utalások pedig, amelyeket Bölcskey a beszédek előzetes lediktálása bizonyítékainak tekint, nem egy feltételezett diktálás, hanem a tolmácsolás alapjául szolgáló nyers, szerkesztetlen jegyzetek elkészítésekor, illetve ezek utólagos megszerkesztésekor kerültek a szövegbe. A bennük szereplő múlt idejű állítványok (dixit, demonstravit, posuit stb.) igen valószerűtlenné teszik, hogy ezeket az utalásokat a beszédek elmondása előtt írták volna le.

Ebben az időszakban, a középkor végén még nem létezett a szó szoros értelmében vett gyorsírási rendszer, így az egyetemi előadásokról és a prédikációkról csak a gondolatmenet fő vonalait követő kivonatok készültek, amelyeket a középkori kéziratokban általánosan használt szórövidítésekkel jegyeztek le, és utólag, részben magukra a jegyzetekre, részben pedig a reportátor emlékezetére hagyatkozva egészítettek ki.²² A skolasztikus prédikációk

¹⁷ Hofer 2. köt., 199–209.

¹⁸ Bölcskey Ödön: Capistranói János élete és kora. 1–3 kötet, Székesfehérvár, 1923–24. (a továbbiakban: Bölcskey) 3. kötet, 183–245.

¹⁹ Bölcskey 3. kötet, 183. Ez Eugen Jacob véleménye is; Bölcskey szemmel láthatóan innen veszi mind a diktálásra vonatkozó hipotézisét, mind az alátámasztására szolgáló érvek többségét – vö. Jacob 4. köt., 260. sk.

²⁰ A skolasztikus teológia summáinak mintájára szerkesztett, de döntően a szélesebb néptömegeknek szóló és a koldulórendek által elterjesztett *sermo* műfajának kialakulásához és fejlődéséhez lásd mindenképp: D’Avray, David L.: *The Preaching of the Friars: Sermons Diffused from Paris before 1300*. Oxford, 1985. és Bériou, Nicole: „Les sermons latins après 1200”. In *The Sermon*. Szerkesztette Beverly Mayne Kienzle. *Typologie des sources du Moyen Âge occidental* 81–83. Turnhout, 2000. 363–447.; továbbá: Longère, Jean: *La prédication médiévale*. Paris, 1983.; Hamesse, Jacqueline – Hermand, Xavier (szerk.): *De l’homélie au sermon: Histoire de la prédication médiévale*. Louvain-la-Neuve, 1993.

²¹ Kapisztrán rendszeresen él ezzel az eszközzel: „O peccator fac penitentiam...” (SVH, 17.), „Si hoc feceritis...” (37.), „...quam multipliciter audivistis” (65.), „...quod deum offendisti” (82.), „considera ergo peccator...” (107.) stb.

²² Vö. Parkes, M. B.: „Tachygraphy in the Middle Ages: Writing Techniques Employed for ‘Reportations’ of Lectures and Sermons”. *Medioevo e Rinascimento*, 3. 1989. 159–169.; a középkori artes memoriae és a reportációk kapcsolatához lásd Vasoli, Cesare: „Arte della memoria e predicazione”. *Medioevo e Rinascimento*, 3. 1989. 301–321.

*divisió*kéből és *subdivisió*kéből álló szerkezete a fő gondolatmenet lejegyzését könnyen lehetővé tette. Ha a reportátor a különféle filozófiai, teológiai, kánonjogi és bibliai idézetek helyét vagy valamilyen, az utólagos visszakeresésnél elegendő támpontot nyújtó részét is le tudta jegyezni,²³ akkor elmondhatta magáról, hogy a *sermo* leginkább konstans és a legszélesebb körben használható, vagyis megörökítésre leginkább érdemes részét lejegyezte. Az egyetemi *sermó*kkal, előadásokkal ellentétben a szélesebb közönségnek szóló beszédek további fontos elemét alkotják az érzékletes hasonlatok és példázatok.²⁴ Ha a reportáció célja pusztán a megörökítés, akkor ezek lejegyzésénél is elegendő néhány jellegzetes mozzanat rögzítése, amelyek alapján a kérdéses *exemplum* egy példázatgyűjteményből visszakereshető. Ha azonban a reportáció egyben a beszéd tolmácsolásának segédeszköze is, akkor a hasonlatokat és a példázatokat mint a beszéd „legpopulárisabb” elemeit részletesebben kell rögzíteni, hiszen a hallgatóság emlékezetében leginkább ezek ragadnak meg.²⁵

Ha arra gondolunk, hogy Kapisztrán, rövidebb megszokásokkal ugyan, de augusztus végéig Boroszlóban volt, és ráadásul az újonnan létrehozott obszerváns kolostornak sürgősen szüksége lehetett prédikációs anyagokra, valószínűnek tűnik, hogy a beszédei alapján készített nyers jegyzetek megszerkesztésében, ha nem is tevőlegesen, de néhány szempont megadásának, néhány fontos mozzanat meghatározásának erejéig maga is részt vett.²⁶ A tevőleges részvételben betegségei és rövidebb távollétei akadályozhatták meg. A kész szöveget minden bizonnyal már nem látta; talán ennek köszönhető a szerkesztő bizonytalan-kodása – például: „apparet mihi quod pater sic dedit denotare”.²⁷

Más véleményen van Bölcskey, aki szerint Kapisztrán minden nap a zsolozsma és a mise közötti időben diktálta le az aznapi beszéd szövegét abból a célból, hogy a tolmács könnyebben le tudja fordítani.²⁸ Ha ez igaz, akkor miért nem az általánosabb divíziókra, az *exemplum*okra és ezek értelmezésére összpontosított? Miért szentelt volna sokkal nagyobb figyelmet a számtalan kánonjogi, teológiai és bibliai citátum lediktálásának? Ez aligha könnyíti meg a tolmács munkáját. Korábban maga Bölcskey idézi egyetértőleg egy Bühring véleményét: „Inkább gépiesen és türelmetlenül hallgatta a tömeg a tolmácstestvér beszédét, aki a beszédnek főrészeit papírra lejegyezte és a néptömegnek németre lefordította.”²⁹ Ugyancsak ő idézi Hartmann Schedel *Liber cronicarum*át is: „abban egyeztek meg,

²³ Vö. Hamesse, Jacqueline: „La méthode du travail des reportateurs”. *Medioevo e Rinascimento*, 3. 1989. 51–67., kül. 56. skk.

²⁴ Brémond, Claude – Le Goff, Jacques – Schmitt, Jean-Claude: *L'exemplum. Typologie des sources du Moyen Âge occidental*, 40. Turnhout, 1996.

²⁵ A boroszlói beszédekben található *exemplum*ok (lásd SVH, 6., 11., 12., 15., 35., 39., 66., 67., 70., 72., 73., 91., 103., 104., 130., 133., 159. és 172.) igen változó – Jacob 8° kiadásában egy sortól egy teljes oldalig terjedő – hosszúsága talán azt jelzi, hogy egyes példázatokat részletesen lefordítottak a hallgatóságnak, másokat viszont csak a reportációk másodlagos közönsége számára jegyeztek le – ők egy *exemplarium* segítségével a rövid utalásokból is kerek történeteket tudnak szerkeszteni saját prédikációik alkalmával.

²⁶ Kapisztrán egy kisebb könyvtárat vitt magával székereen prédikációs körútjaira. A drezdai városi tanács érkezésekor könyvszekrényt vásárolt számára – vö. Kulcsár 116. A prédikációk forrásául szolgáló saját könyvtár jelenléte nagymértékben megkönnyíthette az idézetek visszakeresését a reportációk megszerkesztése során. A koblenzi ferences Nikolaus Eyfeler, aki 1451 és 1454 között Kapisztrán kísérője volt, és Nürnbergben ő tolmácsolta beszédeit, a reportációk alapján *Ars praedicandi*t szerkesztett – vö. Worstbrock, F. J.: „Eyfeler, Nikolaus”. In: *Die deutsche Literatur des Mittelalters: Verfasserlexikon*, 2. köt., coll. 668–669.

²⁷ SVH, 55.

²⁸ Bölcskey 3. köt. 185.

²⁹ Bölcskey 3. köt. 183.

hogy először ő [Kapisztrán] elmondja a beszédet latinul, majd ezután a tolmács, az általa elmondottakat képessége szerint elmagyarázza a népnek.³⁰

Egyértelmű tehát, hogy a tolmács nem előre, a beszéd előtt ismerteti annak tartalmát (ebben az esetben kétségtelenül szüksége lenne a jegyzetekre), és tömören, a tömeg vélhető érdeklődésének megfelelően igyekszik beszélni. Valószínűleg szakaszonként fordított és fordítása mindössze azt a célt szolgálta, hogy a hallgatóság nagyjából értse, miről van szó. Hangosítás híján, nyílt téren több ezer ember úgysem hallhatta sem a prédikátor, sem a tolmács szavait; nem az elhangzott szöveg, hanem „a látvány, a tudat, az élmény, a hangulat”³¹ volt a meghatározó. Kapisztrán a század más itáliai vándorpredikátoraihoz hasonlóan, a legkülönfélébb színpadias látványelemekkel tette hatásossá prédikációit. A boroszlói ciklus szerkesztője például a „halál tizenkét fájalmát” (*12 dolores mortis*) tárgyalo beszédbe a következő megjegyzést szúrja:

A beszéd során felmutatott egy koponyát és tükkörnek nevezte, amelyben 'mindazt megláthatjátok, amit cselekedtetek és amiben örömetek telt'. 'Nézzétek', mondta, 'hol van a haj, amit annyira szépnak találtatok, hol van az orr, amellyel illatos dolgokat éreztetek, hol a nyelv, amellyel másokat megszólaltok ... férgek rágiák majd'.³²

Ahhoz, hogy egy ilyen látványosság elérje a célját, a kontextus minimális ismeretére azért szükség van. A fordító rövid összefoglalásai, támpontjai talán szájról szájra terjedtek. A hiányos kontextus hatására azonban alkalmanként ripacskodódnak, túljátszottnak tűnik Kapisztrán előadásmódja a közönség számára, amely nem találja a kapcsolatot tartalom és forma között. A boroszlói beszédek egyik változatában Kapisztrán a közönség értetlenségére így reagál:

*Meglepő, hogy prédikációnk elején valaki balgának nevezett bennünket azért, mert beszédünket ilyesféle felkiáltásokkal, gesztusokkal és jelekkel tesszük a nép számára érzékletesebbé. Ő, ha olvasnánk Tullius művét a szónokokról és Szt. Ágoston *De doctrina christianá*jának negyedik könyvét; emitt, ahol Szent Ágoston helyeslően szól a kimondott szavak jelekkel történő kihangsúlyozásáról, hasonló fogásokra lelnének.³³*

Valószínű, hogy megint csak nem annyira a népszellemek eltérő volta, mint inkább a beszédek tartalmának hiányos megértése és ebből következően érzelmi töltetének hiányos érzékelése magyarázza Kapisztrán egy további „olaszos” előadói fogásának sikertelenségét is. Egy judenburgi beszédének szemtanúja így ír Kapisztrán azon szokásáról, hogy a közönséget közös felkiáltásokra buzdítva igyekszik érzelmileg mozgósítani:

[Kapisztrán] a beszéd során és a beszédet követően több alkalommal is arra buzdította az embereket, hogy olasz módra ezt kiáltozzák: 'Misericordi, misericordi!' ['Könyörülj rajtunk!'], ami a német

³⁰ „hisque pactis sermonem ad populum latine pronuciare. post hec interpres que dicta sunt ab eo, quantum capax est exponere populo”, Bölcskey 3. köt. 181.

³¹ Kulcsár 98.

³² „Item in illo sermone demonstravit cerebellum et vocauit id speculum in quo omnia conspicietis que feceritis et in quibus habuistis dilectionem dicens, videte ubi sunt crines, in quibus delectavistis ubi nasus cum quo odorifera odorastis ubi lingua cum qua detraxistis etc. vermes rode-runt”. SVH, 135.

³³ „Mirum videtur, quod aliqui in principio nostrorum sermonum nos fatuos clamabant taliter clamando, manibus et signis sermones nostros vulgaribus informando. O, si legissent Tullium *De oratoribus* et beatum Augustinum III° *De doctrina christiana*; ibi similem modum inuenirent, ubi probat beatus Augustinus signis verba prolata ostendere”, Cod. Bamberg B-VI-4, f. 89r – idézi: Hofer 2. köt., 36. 105. jegyz.

nemzettől idegen, és a latin nyelvben járatosak sem tartják értelmesnek. Emellett János számtalanszor utasította szerencsétlenekeket arra is, hogy így kiáltsanak fel: 'Jézus, Jézus!'.³⁴

Általában véve valószínű, hogy Közép- és Kelet-Közép-Európában nem beszédei tartalmának és nem is elsősorban „olaszos” előadói stílusának köszönhetőe sikerét, hanem annak, hogy beszédei alatt csodákat vártak tőle. Talán azért unatkozott a hallgatóság a fordítás alatt, mert akkor nem Kapisztrán volt előtérben, és így a csodálatos események békövetkezése valószínűtlenebbnek tűnt.

Térjünk vissza a reportációk szerkesztett formájának problémájához. Először azokat a megjegyzéseket kell szemügyre vennünk, amelyek minthogy Kapisztránra utalnak, biztosan nem tőle, hanem a szerkesztőtől (aki talán a tolmáccsal, Frigyes testvérrel azonos) származnak. Ezeket a Kapisztránra vonatkozó szerkesztői megjegyzéseket két részre oszthatjuk. Egyik részük biztosan nem szerepelt a szerkesztetlen, nyers reportációban, mert egyértelműen a prédikálás, illetve a szerkesztés szituációjára utal. Például:

- (i) „...servet hoc enim pro sermone secundo in quadragesima quem a patre audivi et collegi.”
- (ii) „Item in illo sermone demonstravit cerebellum...”
- (iii) „Item materiam sequentem non dixit pater sed alter de ordine minorum.”³⁵

A Kapisztránra vonatkozó utalások második csoportjába olyan megjegyzések tartoznak, amelyek, valamilyen rövidítés vagy jel formájában, talán már a beszédek alatt készített jegyzetekben is benne lehettek, a fordítást megkönnyítendő. Ezek a megjegyzések lényegében az idézőjel szerepét töltik be. Például:

- (iv) „Exemplum dixit pater quod temporibus suis contigit...”
- (v) „Item pater posuit exemplum tale...”
- (vi) „Dixit pater quod quidam plebanus habuit meretricem...”³⁶
- (vii) „Nemo enim vidit pisces venari in silva ut fit de castore hec pater religiosissimus legatus a domino papa doctor utriusque iuris.”
- (viii) „Ego autem dico magis dixit pater devotus...”
- (ix) „Et similiter dixit pater libenter pacem haberem cum omnibus...”³⁷

Ezek az „idézőjelként” funkcionáló utalások, pontosabban a nyers reportációkban található megfelelőik, talán arra szolgáltak, hogy kiemeljék a lefordításra leginkább érdemes, és ezért nagyobb részletességgel lejegyzett szakaszokat. Nem meglepő, hogy sok köztük az exemplumokat bevezető megjegyzés.

A reportációk általunk ismert, szerkesztett változatának egy további sajátossága a keresztihivatkozások nagy száma. Ezek egy kivételével³⁸ visszautalások korábban már tárgyalt kérdésekre és a velük kapcsolatos megállapításokra. Két típusba sorolhatjuk őket: explicit és implicit hivatkozások. Az explicit visszautalások egyértelműen felhívják az olvasó figyelmét arra, hogy korábban már tárgyalt problémáról van szó.³⁹ A visszautalás formája általában ez: „ut supra dictum est” vagy egyszerűen csak „ut supra”, de van olyan eset is, amikor kifejezetten az adott kérdés vizsgálatának folytatását hangsúlyozza: „de contritione

³⁴ „Pluries [Capistranus] in sermone et postea fecerat homines exclamare more italico: Misericordi, misericordi!, quod utique nationi germanice est inassuetum et intelligibile nec doctis lingua latina. Jussit preterea Johannes miseros exclamare: Jhesus, Jhesus! sepissime”, Wien Nat. Cod. 13855, ff. 104v–105r – idézi: Hofer 2. köt., 37. 107. jegyz.

³⁵ SVH, 5., 55., 135. és 197.

³⁶ SVH, 6., 37. és 73.

³⁷ SVH, 2., 22. és 199.

³⁸ Lásd feljebb az (i)-es számú idézetet.

³⁹ Vö. például SVH, 18., 32., 47., 54., 80., 83., 89., 123., 141., 148., 157., 164., 165., 172.

prosequendo”, „de poenitentia prosequendo”.⁴⁰ Van, amikor a hivatkozott beszéd idejét is megadja: „ut supra fer. 6 post oculi”.⁴¹ Máskor a hivatkozott problémakört jelöli meg: „ut supra dictum est etiam de preceptis”, „ut supra de delictis puerorum”.⁴² A keresztthivatkozások leggyakoribb formulája, az „ut supra” egyértelművé teszi, hogy legalábbis az ilyen formulát tartalmazó utalásokat utólag illesztették bele a szövegbe: nem a beszédek elsődleges közönségének, vagyis a hallgatóságnak szólnak, hanem a másodlagos közönségnek, a szerkesztett reportációkat saját beszédekben felhasználó prédikátoroknak, akárcsak a Kapisztránra vonatkozó utalások első csoportja (lásd feljebb i-iii).

A jóval nagyobb számban megtalálható implicit keresztthivatkozások nem hívják egyértelműen fel az olvasó figyelmét arra, hogy az éppen taglalt probléma korábban már előkerült, illetve hogy korábbi taglalásának folytatásáról van szó. Ezek az utalások a több beszéden átívelő komplex divízió-rendszerek révén teremtenek rejtett összefüggéseket a ciklus egyes beszédei között. Ha megpróbáljuk a beszédciklust nagyobb tartalmi egységekre bontani, akkor a zárt, vagyis a szomszédos tartalmi egységekre át nem nyúló divízió-rendszerek mentén érdemes haladnunk.

1.2. A beszédciklus struktúrája

Az első tartalmi egység a böjt problémakörét öleli fel. Erről a témáról öt napon keresztül, február 14-től 18-ig beszélt.⁴³ Ez az egyetlen tartalmi egység, amelyben minden nap új divízió kezdődik.

A második egység (február 19–26.),⁴⁴ amelynek tárgya az utolsó ítélet, zártabb rendszert alkot. A VII. beszéd felosztásának harmadik (utolsó) eleme csak a VIII. beszéd második felében bukkan fel, a IX. beszéd felosztásának második elemét pedig a X., a XI. és a XII. beszéd tárgyalja. Két beszéd – a VI. és a XII.⁴⁵ – divíziórendszere monadikus, azaz nem nyúlik át a szomszédos vagy még távolabbi beszédekbe.

A harmadik tematikus egységbe (február 27. – március 3.), amely a papság tiszteletével foglalkozik, öt beszéd tartozik,⁴⁶ amelyek már majdnem teljesen egységes rendszert alkotnak. A csoport első beszéde (XIV.) adja meg a fő felosztást, amely egyben a főtéma megjelölése is:

*Nota sacerdotalis perfectio setuplici respectu est veneranda s. [1] respectu dignitatis [2] respectu medialitatis [3] respectu principalitatis [4] respectu commoditatis [5] respectu nobilitatis [6] respectu auctoritatis [7] respectu exemplaritatis*⁴⁷

Ezután az egyes pontok további felosztására és kifejtésére a XIV., a XV., a XVII. és a XVIII. beszédben kerül sor. Egyedül a XVI. beszéd független a többitől.⁴⁸

A legutolsó és a legtöbb beszédet tartalmazó csoport (március 4–23.)⁴⁹ a bűnbánatról szól. Az ide tartozó 20 beszéd rendkívül komplex és egységes divízió-rendszert alkot, amelyet a következő sematikus ábra mutat be (a nyíl előtt található beszéd felosztásának valamelyik elemét a nyíl után álló beszéd fejtí ki):

⁴⁰ SVH, 80 és 83.

⁴¹ SVH, 141.

⁴² SVH, 148. és 157.

⁴³ SVH, ss. I–V., 11–14.

⁴⁴ SVH, ss. VI–XIII, 14–45.

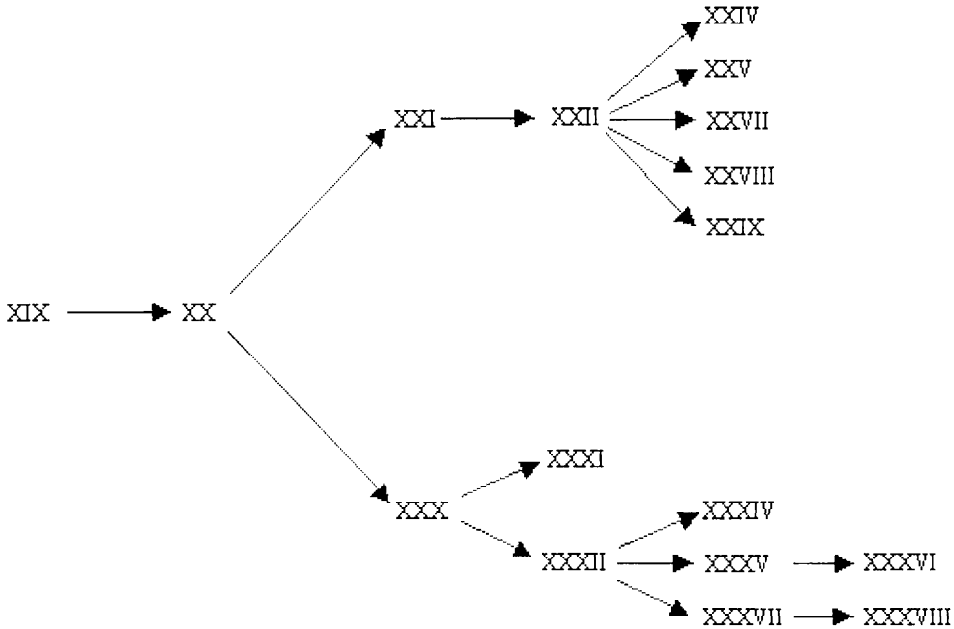
⁴⁵ SVH, 14–17. és 37–41.

⁴⁶ SVH, ss. XIV–XVIII, 45–70.

⁴⁷ SVH, 48. sk.

⁴⁸ SVH, 59–61.

⁴⁹ SVH, ss. XIX–XXXVIII, 70–161.

Ebben a tartalmi egységben három monadikus beszéd található (ezekben vagy nincsenek felosztások, azaz tisztán homiletikusak, vagy a felosztások nem terjednek túl a beszéd keretein): a XXIII., a XXVI. és a XXXIII.⁵⁰

Az Eugen Jacob által kiadott 44 beszédből fennmaradó 7 prédikáció nem alkot semmiféle egységet. A XXXIX., Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepére (ebben az évben: március 24.) írt beszéd magától értődően Szűz Máriáról szól.⁵¹ A XL. (Virágvasárnap, március 25.) Jézus nevééről.⁵² A XLI. (Nagycsütörtök, március 29.) az utolsó nagyböjti beszéd, legalábbis a Jacob által kiadottak között, az Eucharisziával foglalkozik.⁵³ A beszédgyűjtemény legvégén álló két *sermo* egymástól távoli időpontokban hangzott el: április 14-én („Sabbato post quasimodogeniti”) megint Szűz Máriáról beszélt;⁵⁴ május 13-án („Dominica inter Ascensionem et Penthecostem”) pedig az okosságról (prudencia).⁵⁵

Kérdés mármost, hogy minek köszönhető ez a rendkívüli szisztematikusság, ami a beszédek közérthetőségét semmiképp sem szolgálja, különösen hogy a korábbi divíziókra történő visszautalások – ezeket nevezem implicit keresztthivatkozásoknak – nem adják meg pontosan, hogy melyik beszédre utalnak vissza. Ráadásul a korábbi beszédekben szereplő divíziók elemeinek kifejtését az adott beszédben mindig megelőzi egy homiletikus rész, amelyben Kapisztrán, meglehetősen improvizatív módon, az aznapi evangéliumot értelmezi; a beszédek közötti összefüggések így még átláthatatlanabbá válnak. A XXX. beszéd például a homiletikus rész után, minden átmenet nélkül, így utal vissza a XX. beszéd felosztásának második elemére („confessio”): „Circa confessionem primo habemus conside-

⁵⁰ SVH, 86–88., 97–100., 128–136.

⁵¹ SVH, 163–170.

⁵² SVH, 170–178.

⁵³ SVH, 173–183.

⁵⁴ SVH, s. XLII, 183–192.

⁵⁵ SVH, s. XLIV, 197–204. A Jakab apostol ünnepére szóló beszéd (SVH, s. XLIII, 193–197.) valószínűleg nem Boroszlóban hangzott el – lásd feljebb.

rare necessitatem, 2° qualitatem 3° utilitatem”.⁵⁶ Semmilyen módon nincs jelezve, hogy egy tíz beszéddel korábbi gondolathoz kanyarodunk vissza. Úgy tűnik, hogy maga a riportátor/szerkesztő sincs tisztában azzal, hogy itt minek a folytatásáról van szó.

A rendkívül szisztematikus mélystruktúra és az egyes beszédek zavaros, követhetetlen szerkezete közötti ellentmondás szerintem csak úgy oldható fel, ha azt feltételezzük, hogy a mélystruktúrát eredetileg (a beszédek elmondása előtt) csak maga Kapisztrán ismerte. Ez pedig közelebről úgy képzelhető el, hogy az egyes tematikus egységek alapja egy-egy értekezés volt, és prédikációiban Kapisztrán ezen értekezések divíziói mentén haladt. A késő-középkor prédikációs gyakorlatában korántsem ismeretlen eljárásról van szó. Johannes Herolt például *Novem peccata aliena* című traktátusa alapján, azt átszerkesztve készítette el *Sermones de tempore* ciklusának azonos témájú beszédeit.⁵⁷

Ha utánanézzünk Kapisztrán traktátusainak az Aniceto Chiappini által készített repertóriumban, azt látjuk, hogy lényegében minden olyan témához, amellyel boroszlói beszédekben foglalkozik, található egy-egy „tractatus”: „De futuro universali iudicio”;⁵⁸ „Tractatus de conscientia serenanda”;⁵⁹ „Tractatus de ieiunio”;⁶⁰ „Tractatus de penitentia”;⁶¹ „De contritione”;⁶² „De confessione”.⁶³ Nem feltétlenül arról van szó, hogy ezeket a traktátusokat használta, hanem csak arról, hogy „tractatusok” alapján prédikált. Az átjárás „sermo” és „tractatus” között ugyanis kétirányú.⁶⁴ Kapisztrán „tractatusai” eredetileg – legalábbis a capestranói kódexekben található verziójukat közvetlenül megelőző stádiumban – „sermók” voltak. A „De futuro universali iudicio” incipitjében például ezt olvassuk: „In hodierno evangelio cantat sancta mater ecclesia, videlicet in hac prima dominica de adventu...”; a „Tractatus de conscientia serenanda” incipitjében pedig ezt: „anno domini 1441 Mediolani ... predicatus.”⁶⁵

Valószínű tehát, hogy a Boroszlóban elmondott beszédek az aznapi evangélium improvizatív, homiletikus értelmezéséből, és a traktátusok felosztásainak részletes, hasonlatokkal és példázatokkal teletűzdelt kifejtéséből álltak. A riportációk általunk ismert, szerkesztett formája legalábbis ezt látszik tükrözni.

2. Tartalmi elemzés

A boroszlói beszédek szerkezetének elemzéséből világosan látható, hogy Kapisztrán meglehetősen sokféle témával foglalkozott. Minthogy azonban jórészt nagyböjti beszédekről van szó, a bűn problémája át meg átszövi az egész ciklust. A huszitizmus (és általában véve az eretnekség) befolyása Boroszlóban minimális volt,⁶⁶ ezért közép- és kelet-közép-

⁵⁶ SVH, 114.

⁵⁷ Newhauser, Richard: „From Treatise to Sermon: Johannes Herolt on the novem peccata aliena”. (a továbbiakban: Newhauser: „From Treatise to Sermon”) In: *De ore Domini: Preacher and the Word in the Middle Ages*. Szerkesztette: Amos, Thomas L. – Green, Eugene A. – Kienzle, Beverly Mayne. Kalamazoo, 1989. 185–209. Ugyanez a gyakorlat megtalálható Robert de Sorbonnál is; vö. Bériou, Nicole: Robert de Sorbon. in *Dictionnaire de Spiritualité*, 13. köt., coll. 816–824.

⁵⁸ Chiappini 49.

⁵⁹ Chiappini 52. sk.

⁶⁰ Chiappini 60.

⁶¹ Chiappini 60. sk.

⁶² Chiappini 61.

⁶³ Chiappini 61.

⁶⁴ „[Herolt] transformed into a treatise what was originally a sermon, only to recast it as sermons again” – Newhauser: „From Treatise to Sermon”, 197.

⁶⁵ Chiappini 49. és 52.

⁶⁶ Hofer 2. köt., 199.

európai körútjának ez a központi témája itt alig kerül elő.⁶⁷ A zsidóknak szóló, illetve a zsidók ellen irányuló prédikálás is hiányzik⁶⁸ – a nyári zsidóüldözésben betöltött szerepét nem láthatta előre. Boroszlóban – szokásával ellentétben – semmilyen politikai ügybe nem avatkozott bele egészen a zsidók perének kezdetéig, így a „békítés” Kapisztránra olyannyira jellemző problémája itt csak egy rövid, általános utalás szintjén jelenik meg.⁶⁹ Azon túl, hogy a bűn témája a nagybőjti prédikációciklusokban teljesen szokványosnak számít, ha volt konkrét célja a beszédekkel, akkor az minden bizonnyal az obszerváns kolostor ügyének előmozdítása lehetett.⁷⁰ A városvezetés és a püspök ugyanis eleinte – a Boroszlóban található templomok nagy számára és a város anyagi helyzetére hivatkozva – húzódozott attól, hogy pártfogásába vegye a kolostoralapítás már jó előre, követek útján megüzent tervét.⁷¹ A kolostor ügyére vonatkozó konkrét utalás azonban nem található a szövegben.

A továbbiakban azt igyekszem megvizsgálni, hogy miként rendszerezi Kapisztrán a bűnököt, hogyan mutatja be összefüggéseiket és megítélésük szempontjait a hallgatóságnak. Nem a divíziók mentén haladok, hanem az ismétlődő problémákra, szempontokra és fogalmakra koncentrálok, amelyek a bonyolult és követhetetlen divíziórendszerekkel szemben inkább eljuthattak a közönséghez.

2.1. A bűnök osztályozási rendszerei

A bűnök legfőbb középkori klasszifikációs rendszerének, a hét főbűnnek nyugati ősforrásánál, Nagy Szent Gergely *Moralia in Iob* című kommentárjának XXXI. könyvében a bűnök hatalmas hadseregként (exercitus) intéznek láthatatlan támadást a lélek ellen. A bűnök hadserege egy királynő (*regina*) és hét hadvezér (*dux*) parancsnoksága alatt áll. A fővezér-királynő nem más, mint a *superbia*, minden bűnök kezdete: „initium omnium peccatum superbia est” (Sir. 10, 15). Először ő keríti hatalmába a lelket, majd átadja alvezérei-nek: „Ipsa namque vitiorum regina superbia cum devictum plene cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam suis ducibus, devastandum tradit.” A *superbia* nyomában támadó bűnök a következők: „inanis gloria [a későbbi hagyományban: vanagloria], invidia, ira, tristitia [a későbbi hagyományban: acedia], auaritia, uentris ingluuius [a későbbi hagyományban: gula], luxuria.” Mindegyik bűnnek megvan a maga saját hadserege. Az irigységnek például ez: „odium, susurratio, detractio, exultatio in aduersis proximi, afflictio autem in prosperis”; a fősვნység mögött pedig ezek menetek: „proditio, fraus, fallacia, periuria, inquietudo, uiolantiae et contra misericordiam obdurations cordis”. A hét vezér és hadseregeik azonban nem egyszerre támadnak, hanem egymás után, szigorú sorrendben, egyik a másik útját egyengetve. „Prima namque superbiae soboles inanis est

⁶⁷ A huszitákra mindösszesen öt alkalommal utal; ezek közül három a két szín alatt áldozással (SVH, 4., 54. és 55.), kettő pedig nagy ellenfelével Rokycana János prágai érsekkel kapcsolatos (SVH, 47. és 202.).

⁶⁸ Az osztrák és a német városokban (például Bécsben és Nürnbergben) gyakran kerül elő ez a téma – vö. Hofer 2. köt., 15. és 154.

⁶⁹ „Nulla pestis maior ad nocendum quam familiaris et domesticus inimicus” – SVH, 71. A téma kerülésében az is szerepet játszhatott, hogy nürnbergi békítési kísérlete (tudomásom szerint az egyetlen Németországban), kevesebb, mint egy évvel korábban teljes kudarcba fulladt; vö. Hofer 2. köt., 159. skk.

⁷⁰ Fara, Nicolaus de: „Quid de urbe Vratislaviensi loquar? ubi, constructo templo in honorem sancti Bernardini, eo loco supra sexaginta fratres collocavit, quos sua praedicatione a saeculo eduxit.” AASS, okt., 10. köt., 466. Talán ezért szentelt külön tematikus egységet a papság tiszteletének.

⁷¹ Hofer 2. köt., 197.

gloria ... Inuidia quoque iram generat ... Ex ira quoque tristitia oritur ... Tristitia quoque ad auaritiam deriuatur ... de uentris ingluuie luxuria nascitur.”⁷²

Ily módon a „hét főbűn” nem egyszerűen a hét (vagy nyolc, attól függően, hogy a *vanagloriát* a *superbia* részének tekintik-e vagy sem) legsúlyosabb, legveszedelmesebb bűn összefoglaló neve, hanem az összes lehetséges bűn hét osztályfogalma (*genusa*) és magyarázó elve (princípiuma). A séma mindenek előtt ennek köszönheti sikerét. A hét közül valamelyikből – egy kis értelmzői erőfeszítéssel – minden bűn levezethető, legyen szó akár régi, „bevett” bűnökről, akár a változó társadalmi viszonyok által, ha nem is kitermelt, de előtérbe állított „új” vétkekről. Az *avaritia* például a koldulórendek és a városok (a városokon belül pedig a pénzgazdálkodás) felemelkedésével előtérbe kerül, sőt a *superbiánál* is fontosabbá válik. A hét főbűn rendszere, amelynek eredete az egyiptomi szerzetesség nyúlik vissza, belső átstrukturálódáson megy keresztül. A prédikációban élen járó kolduló barátok számára a szerzetesi élet viszonyítási pontja már nem a feudális világ és annak tipikus bűne, a *superbia*, hanem a városi milió, amelyre az *avaritia* bűne jellemző. A szerzetbe való belépéssel ők már nem elsősorban a feudális *hatalom*nak, hanem a városi *gazdagságnak* fordítanak (ideális esetben) hátat.⁷³ Az *avaritia* elsőségének alátámasztására Szent Pált idézik: *Radix enim omnium malorum est cupiditas* (1.Tim 6,10). A bűnök sorrendjének megváltozása azonban nem érinti a rendszernek azt a két alapvető sajátosságát, hogy (1) a bűnök genealogikus láncolatot alkotnak, és (2) az alájuk rendelt egyéb bűnök magyarázó elveként funkcionálnak. Ennek a két tulajdonságnak köszönhetően a hét főbűn meglehetősen koherens, és mégis egyszerű rendszert alkot, amelyet könnyen lehet mind szavakkal, mind képekkel ábrázolni.⁷⁴

A 13. századtól kezdve új sémák jelennek meg a bűnök osztályozása terén. Ide tartozik a közvetett bűnelkövetés, illetve a bűnrészesség különféle eseteit rendszerező *novem peccata aliena*, a bűnöket teleolgikusan osztályozó „Isten ellen/mások ellen/önmagunk ellen” hármas, a Szentlélek hét ajándéka elleni vétkek, a hét szentség elleni vétkek, a tizenkét hitcikkely ellen elkövetett bűnök stb. Az egyik legbuzgóbb rendszerező, a portugál bencés Andreas de Escobar (1348–1439k.) *Modus confitendi* című művében tizenkét féle ilyen sé-

⁷² Nagy Szent Gergely: *Moralia in Iob*. Szerkesztette: Adriaen, M. *Corpus Christianorum. Series Latina* 143, 143 A, 143 B (Turnhout, 1979–85.), XXXI, XLV, 87–89., 143 B köt., 1610–11. A hét főbűn témájához lásd Bloomfield, Morton W.: *The Seven Deadly Sins: An Introduction to the History of a Religious Concept, with Special Reference to Medieval English Literature*. East Lansing, Mich., 1952. (a továbbiakban: Bloomfield); Newhauser, Richard: *The Treatise on Vices and Virtues in Latin and the Vernacular. Typologie des sources du Moyen Âge occidental* 68. Turnhout, 1993. (a továbbiakban: Newhauser: *The Treatise on Vices and Virtues in Latin and the Vernacular*); Casagrande, Carla – Vecchio, Silvana: *I sette vizi capitali: Storia dei peccati nel Medioevo*. Torino, 2000. (a továbbiakban: Casagrande – Vecchio 2000.)

⁷³ Vö. Little, Lester K.: „Pride Goes Before Avarice: Social Change and the Vices in Latin Christendom”. *American Historical Review*, 76. 1971. 16–49.; továbbá: Casagrande – Vecchio 2000. 96. skk. A fővényység elsőségét a 15. századi Itáliában legnagyobb hatással Firenzei Szent Antonin hirdeti rendkívül népszerű *Confessionale*-jében és *Summa Theologicá*-jában – vö. Bloomfield 91.

⁷⁴ A hét főbűn rendszerének ábrázolásához lásd Katzenellenbogen, Adolf: *Allegories of the Virtues and Vices in the Middle Ages from Early Christian Times to the Thirteenth Century*. Toronto, 1989. [1935], és O’Reilly, Jennifer: *Studies in the Iconography of the Virtues and Vices in the Middle Ages*. New York – London, 1988.; a prédikációk és képi ábrázolások viszonyához lásd Bolzoni, Lina: *La rete delle immagini: Predicazione in volgare dalle origini a Bernardino da Siena*. Torino, 2002.

mát tárgyal. Ezek a sémák azonban nem felváltják, hanem csak kiegészítik a hét főbűn hagyományos rendszerét; a bennük szereplő bűnök elhelyezhetők a hét *dux* seregében is.⁷⁵

A hét főbűnnel alternatívaként szembeállítható rendszert csak a tízparancsolat kínált. A tízparancsolat az egyházatyák korát (nyugaton mindenek előtt Szent Ágoston kommentárjait) követően kiszorul nemcsak a pasztorális, de a teológiai érdeklődés látóköréből is. A teológia a 12. századtól ismét foglalkozni kezd vele, elsősorban az isteni/természeti törvény problémájának összefüggésében, és a következő század folyamán a pasztorális irodalom repertoárjában is megjelenik: Szt. Bonaventura, Szt. Tamás, Bertold von Regensburg, Guibert de Tournai, Raimundus Lullus egyaránt prédikál róla. Az egyszerű hívek körében azonban a későközépkorban is végig ismeretlen marad, és csak a 16. században veszi át a hét főbűn helyét a keresztény etika új megalapozásaként mind a katolikus, mind a protestáns katekizmusokban.⁷⁶ John Bossy több lehetséges okot is felsorol azzal kapcsolatban, hogy a tízparancsolat miért nem vált bevetté a középkor pasztorális gyakorlatában, mindenekelőtt a gyóntatásban és a prédikációban. Véleménye szerint a parancsolatok nem flexibilisek, nem használhatók a bűnök átfogó rendszerezésére. Hosszú és bonyolult rendszerből hiányzik a genealogikus összefüggés, ami – érzékletes, képszerű magyarázatokkal kiegészítve – a hét főbűn sémáját könnyen megjegyezhetővé teszi. Nincs ikonográfiai hagyománya sem. A festők, ha bűnökről van szó, még a 16. században is a hét főbűnt ábrázolják (például Bosch).⁷⁷

A tízparancsolat ugyanakkor számos előnyös tulajdonsággal is rendelkezik a hét főbűnnel szemben, aminek fokozatos, a 15. századtól kezdve már jól kivethető térnyerését köszönheti. A legfontosabb ezek közül bibliai eredete; ehhez fogható autoritást az ókori morálfilozófiában gyökerező hét főbűn nem tudhatott maga mögött. Ezzel függ össze az a sajátossága, amelyet az imént hátrányai között is említettünk: merevsége. Az autoritás szempontjából nézve a merev, konkrét tartalom előny – ez Isten törvénye, úgy kell érteni, ahogy le van írva.

⁷⁵ Vö. Casagrande, Carla: „La moltiplicazione dei peccati: I cataloghi dei peccati nella letteratura pastorale dei secoli XIII–XV”. In: *La peste nera: Dati di una realtà ed elementi di una interpretazione. Atti del XXX Convegno storico internazionale, Todi, 10–13 ottobre 1993*. Spoleto, 1994. 253–284.

⁷⁶ Vö. Bossy, John: „Moral Arithmetic: Seven Deadly Sins into Ten Commandments”. (a továbbiakban: Bossy) In: *Conscience and Casuistry in Early Modern Europe*. Szerkesztette: Leites, E. Cambridge, 1988. 214–234. [olasz ford.: „Aritmetica morale: sette peccati in dieci comandamenti”. In: *Dalla comunità all’individuo: Per una storia sociale dei sacramenti nell’Europa moderna*. Fordította: Arlorio, Piero Torino, 1998. 87–116.]; és Vecchio, Silvana: „Il decalogo nella predicazione del XIII secolo”. *Cristianesimo nella storia*, 10. 1989. (a továbbiakban: Vecchio) 41–56. Az inkvizíció által perbe fogott, a vallás elméletibb kérdései iránt is fogékonyságot mutató friuli molnár, Menocchio (Domenico Scandella), úgy tűnik, még nem ismeri a tízparancsolatot (1584-ben vagyunk!): „...’az, hogy Isten nevét hiába ne vegyed, és ünnepeit megszenteljed, az nem Isten parancsa?’ ‘Nem tudom!’” – Ginzburg, Carlo: *A sajt és a kucacok: Egy XVI. századi molnár világgépe*. Fordította: Galamb György János. Budapest, 1991. (a továbbiakban: Ginzburg) 122.

⁷⁷ Bossy 94. skk.

2.2. A bűnlajstromok

Először nézzünk meg néhány, explicit rendszerbe nem illeszkedő, pusztán illusztratív példákat tartalmazó bűnlajstromot:

1. „*óvakodj a megvetendő tréfáktól, táncoktól, játékoktól, történetektől, hangszerektől, illetve daloktól*”
2. „*különféle kockajátékok, illetve kártya stb. [...] a játékból számtalanféle bűn következik például harag, istenkáromlás, fűsvénység, torkosság, góg stb.*”
3. „*gyilkosság, házasságtörés, nemi erőszak, incesztus, szodomai bűn stb.*”
4. „*a szentségtörés, vagyis amikor egy pap követi el a bűnt egy nővel, még akkor is ha az nem házas, hanem apáca vagy laikus nővér, rosszabb, mint ha valaki saját anyjával követné el. A nem házasságban élők paráználkodása halálos bűn, de nagyobb bűn a házasságtörés. Még súlyosabb az incesztus; az erőszak, vagyis a szűzesség erőszakkal történő elvétele pedig megint csak súlyosabb; ennél is súlyosabb a szentségtörés. Végül a legsúlyosabb a szodomai bűn, minden bűnök legrosszabbika.*”
5. „*a paráználkodás túltesz a házasságtörésen, a paráználkodáson pedig az incesztus tesz túl; bűnös dolog más feleségével háltni, de nagyobb bűn ha valaki saját anyjával teszi; a legrosszabb azonban a természet elleni bűn*”
6. „*a gyermekkor [...] még nem elégséges a nemzéshez, mert a fiúk tizennégy, a lányok tizenhárom éves korban válnak alkalmassá a nemzésre. De az istenkáromlásra, a lopásra stb. egy gyerek is alkalmas.*”⁷⁸

Az első két lista a bűntörlés kérdéseit tárgyaló tematikus egységből (ss. I-V) származik. A játékok bűnös voltával kizárólag a bűnt összefüggésében foglalkozik. A hiúságok máglyájának napján tartott beszédében meg sem említi a játékokat,⁷⁹ miközben másutt például Nürnbergben a játékok elleni beszédet kifejezetten erre az alkalomra időzítette.⁸⁰ (1) az általánosabb. A felsorolt hat bűn, illetve bűnt előidéző tevékenység közül egyet emel ki: a táncot; egyedül ezt elemzi, arra a kérdésre válaszolva, hogy „*utrum corisare sit peccatum mortale.*” A tánc kiemelését nyilvánvalóan az indokolja, hogy a beszédet mindössze három nap választja el a farsang végétől. A hat bűnt az *ocium* mint genus alá sorolja: „*ocia dant vicia ...*”⁸¹ Az *ocium* hagyományosan nem illeszkedik bele a hét főbűn rendszerébe. Az egyházatyáknál inkább pozitív (vagy semleges) értelemben, a kontempláció, a meditáció idejeként szerepel. Még Szent Bernát is így használja: *otium/otia contemplationis/contemplandi*. A döntő jelentésváltozás a 13. században megy végbe, a koldulórendek megjelenésével. Szt. Tamás már így fogalmaz: „*otium tollitur per meditationes sacrarum scripturarum et*

⁷⁸ (1) „*cave a repudys iocis coreis ludys fabulis et instrumentis musicis sive a cantilenis*”; (2) „*ludus taxillorum alearum cartularum etc. [...] multa peccata ex ludo sequuntur sc. ira blasphemia auaricia gula superbia etc.*”; (3) „*homicidium adulterium stuprum incestus, Zodomiticum peccatum etc.*”; (4) „*Sacrilegium s. cum presbiter peccat cum aliqua uel eiam simplex cum moniali uel conversa deterius est quam quod quis peccaret cum propria matre. Simplex enim fornicatio est mortale peccatum maius autem adulterium Grauius autem incestus stuprum seu raptus sc. violenta virginis defloratio iterum grauius sacrilegium iterum grauius zodomiticum gravissimum et omnium pessimum peccatum*”; (5) „*fornicatio vincit adulterium et vincitur ab incestum. malum est cum uxore aliena concubitus peius cum matre sed pessimum horum est quod fit contra naturam*”; (6) „*puericia [...] non est sufficiens ad generationem quia iuvenes a 14. anno et puella a 12° sunt sufficientes ad generationem. Potest tamen puer blasphemare furari etc.*” – SVH, s. III., 9.; s. V., 13.; s. VI., 14.; s. VII., 20.; s. XXIV., 92., s. XIX., 72.

⁷⁹ Március 18., s. XXXIII., SVH, 128–136.

⁸⁰ Vö. Hofer 2. köt., 154. skk.

⁸¹ SVH, 9.

laudes divinas”.⁸² A változás egyik oka a koldulórendek elitjének egyetemi kötődésében keresendő. Az egyetemi magiszterek számára az olvasás: munka, a könyv: munkaeszköz. Már a 12. századi városi iskolák magiszterei is, a szerzetesrendek szellemiségét bírálva *otium monasticum*ról beszélnek. A városi környezet (itt különösen lényeges utalni a koldulórendek „városiasságára”) általában véve is kielezi a munka és munkanélküliség ellentétét, egyrészt az ókortól fogva arisztokratikus-feudális konnotációjú *otium* és a kétkezi munkával összefüggő, városi-polgári jellegű *neg-otium* szembeállításaként, másrészt pedig a szó modern értelmében vett, kényszerű vagy többé-kevésbé önként választott *munkanélküliség*, illetve *dologtalanság*, már akkoriban is jelentős társadalmi feszültségeket jelentő problémájaként.⁸³

A megengedett tánc példáját Kapisztrán a városi élet kontextusából veszi: „ha egy városban a király érkezését várják, akkor a hatalmas öröm és boldogság okán, vagyis ha örömmel akar engedelmeskedni [a város], akkor megengedhető a tánc a városon belül és a városon kívül is, a király elébe menet”.⁸⁴ A tánc itt nem szórakozás, nem az unalom elűzése szolgál, nem a dologtalanok időöltése, hanem ceremónia, *solemnitas*, a közösség hódolatának kifejeződése, városi-polgári rituálé. Nem az *otium*hoz, hanem a *negotium*hoz tartozik.

A második, szintén a böjtről szóló beszédsorozatból vett lajstrom is az *ocium* típusába tartozó bűnöket példázza: „ocium consideratur vel consistit in ludis ...”.⁸⁵ A játék bűnös voltát azzal indokolja, hogy számtalan további bűn következik belőle. Bár a sorrend nem szokványos, itt nyilvánvalóan a hét főbűnt sorolta fel. A sorrendnek, reportációról lévén szó, nincs egyértelmű jelentősége, az a mozzanat azonban nem lényegtelen, hogy az istenkáromlást is a hét főbűn közé sorolja.

A harmadik lista az utolsó ítélettel foglalkozó szakasz első beszédéből (s. VI) származik. Ezek a lehető legnagyobb bűnök, amelyeknél már jóval kevesebb is elég a kárhozathoz. Szembetűnő, hogy a gyilkosság kivételével mindegyik szexuális természetű.

A negyedik lista, amelyet az előbbi után rögvést következő VII. beszédből vettem, a szexuális bűnök hierarchikus rendszerét vázolja fel. A kontextushoz közvetlenül nem kapcsolódik, közbevetett megjegyzésként egy „nota” vezet be. Ezzel a listával összehasonlítva az előző lista is egy, a bűnök súlyossága szerint elrendezett sorozat benyomását kelti. Bár Kapisztrán valószínűleg nem gondolta azt, hogy a gyilkosság kisebb bűn, mint a szexuális

⁸² A koldulórendek szóhasználatában az *otium* a már korábban is inkább negatív konnotációjú *otiositas* szinonimájává válik. Az *otiositas* veszélyeire Szt. Bernát is felhívja a figyelmet, bár melléknévként (*otiosus*) még pozitív értelemben használja. vö. Sieben, Hermann Josef: „Quies-otium”. In: Dictionnaire de Spiritualité XII.2, coll. 2746–2756. A Szt. Tamás idézet helye: Summa Theologiae, II-II.187.3. – idézi Sieben col. 2754.

⁸³ Vö. Le Goff, Jacques: „Pour une étude du travail dans les idéologies et les mentalités du Moyen Âge”. In: *Lavorare nel Medio Evo: Rappresentazioni ed esempi dall’Italia dei secc. X–XVI. Convegno del Centro di Studi sulla Spiritualità Medievale* 21. Todi, 1983. 9–33.; Le Goff, Jacques: „Le temps du travail dans la «crise» du XIVe siècle: du temps médiéval au temps moderne”. In: *Pour un autre Moyen Âge*. Paris, 1977. 66–79.; Le Goff, Jacques: *Értelemiség a középkorban*. Fordította: Klaniczay Gábor. Budapest, 1979.; a munkanélküliség/dologtalanság problémájához lásd Geremek, Bronislaw: „Le refus du travail dans la société urbaine du bas Moyen Âge”. In: *Le travail au Moyen Âge: Une approche interdisciplinaire*. Szerkesztette: Hamesse, Jacqueline – Muraille-Samaran, Colette. Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve, 21–23 mai 1987. Louvain-la-Neuve, 1990. 379–394.

⁸⁴ „Item si rex deberet venire ad civitatem aliquam tunc pre gaudio ingenti et leticia s. quod cum leticia regi vellet obedire posset fieri corea licite sc. in civitate et extra civitatem regi obviam”, SVH, 9. Megjegyzendő, hogy a példában egy királynak engedelmeskedő városról van szó, amilyen Boroszló is volt, és nem itáliai típusú comunéról; vö. Kapisztrán boroszlói bevonulának leírását, amelyet fentebb Christophorus a Varisiótól idéztünk.

⁸⁵ SVH, 13.

bűnök, azáltal, hogy a sorozat elejére teszi, kiemeli az utóbbiak, különösen a homoszexualitás súlyosságát.

Az ötödik lajstrom (bűnbánati beszédek, s. XXIV) szintén szexuális bűnököt tartalmaz. Ebben az esetben ismerjük a forrást is: „A házasságtörés bűne túltesz a paráznalkodásén, rajta pedig az incesztus tesz túl. Rosszabb, ha valaki az anyjával hál, mint ha más feleségével. De mindezeknél rosszabb a természet ellen elkövetett bűn, amikor a férfi nem a nő erre a célra szolgáló szervét akarja használni”.⁸⁶ Valószínűleg a riportátor hibája, hogy a *fornicatio* és az *adulterium* viszonyát hibásan adja vissza. A sorrend lényegében itt is ugyanaz, mint az előző két esetben. Fontos megemlíteni viszont, hogy Gratianusnál a *peccatum contra naturam* nem a homoszexualitásra utal, Kapisztrán viszont, az előbbi két listából ítélve, ezt érti rajta.

Az utolsó lista (bűnbánati beszédek, s. XIX) a szexuális bűnököt állítja szembe az egyéb bűnökkel, azt a problémát vizsgálva, hogy hány éves kortól képes valaki arra, hogy bűnt kövessen el. A gyermek által is elkövethető bűnök rögtönözve felsorolt listájában nem valamiféle tipikus gyermeki bűn, mondjuk az engedetlenség, hanem a blaszfémia áll az első helyen.

2.3. A hét főbűn

Az imént látott bűnlajstromok után, amelyek nem illeszkednek explicit rendszerbe, hanem csak illusztrációként felsorolt példák, nézzük meg, hogyan használja Kapisztrán a bűnök hagyományos osztályozási sémáit. A hét főbűn rendszerével egyszer foglalkozik részletesebben, de ekkor sem használja klasszifikációs sémaként:

Ahogy hét a főbűnök száma, hét kapitány veri láncba az embert. Az első, a gőg kapitánya, Lucifer. A második, az irigységé, az ördög [...]. A harmadikat, a haragét, Sátánnak nevezik [...]. A negyediket, a restségét, démonnak [...]. Az ötödiket, a fősvénységét, Mammonnak. Ez láncával minden fősvény uzsorást lebírt [...]. A hatodikat, a torkosságét, Behemótnak mondják [...]. A hetediket Asinodeusnak, aki láncával győzelmet arat minden buja és házasságtörő felett.⁸⁷

Három sajátosságot érdemes itt megemlíteni. Először is az egyes bűnök nem osztályfogalmakként, hanem további fogalmakra nem bontható rész-fogalmakként szerepelnek.

⁸⁶ „Adulterii malum uincit fornicationem, uincitur autem ab incestu. Peius est enim cum matre, quam cum aliena uxore concumbere. Sed omnium horum pessimum est quod contra naturam fit, ut si uir membro mulieris non ad hoc concessio uoluerit uti.” – Gratianus, Decretum. Szerkesztette: Friedberg, Emil. Corpus iuris canonici 1. Lipcse, 1879. II.XXXII.VII.XI.

⁸⁷ „Sicut septem sunt vicia capitalia sic septem sunt capitanei septem cathenis hominem ligantes. Primum capitaneus superbie est lucifer. 2us s. inuidie est dyabolus Sap. 2°. Ex inuidia dyaboli mors intravit in terram [vö. Sap. 2,24: „inuidia autem diaboli mors introiuit in orbem terrarum.”]. Tercius sc. ire dicitur Sathanas Apok XII Ve terre et mari ut supra terre s. ardis in amore Dei et mari i. amaris in cordis amaritudine [vö. Apok. 12,12: „propterea laetamini caeli et qui habitatis in eis vae terrae et mari quia descendit dyabolus ad vos habens iram magnam sciens quod modicum tempus habet”]. Quartus s. acedie dicitur demon luc XI Jesus erat ecciens demonium et illud mutum [vö. Luc. 11,14: „et erat ecciens daemonium et illud erat mutum et cum eiecisset daemonium locutus est mutus et admiratae sunt turbae”] quia accidiosi sunt muti in confessionibus in oracionibus et ceteris. Quintus s. auaricie dicitur Mammon. Ille cathena sua vincit omnes auaros usurarios etc. Mth 6 [6, 24]. Non potestis deo seruire et mammonne luc XVI [16, 9] facite ergo vobis amicos de mammonne iniquitatis. Sextus s. gule dicitur femoth Job. Iv^o Ecce femod paleas quasi fenum commedit [Kontamináció – vö. Job. 40,10: „ecce Behemoth quem feci tecum faenum quasi bos comedit” ill. Job. 41,18: “reputabit enim quasi paleas ferum et quasi lignum putridum aes”]. Septimus dicitur Asinodeus qui sua cathena vincit omnes luxoriosos omnes adulteros”, SVH, 75–76.

Nem tartoznak alájuk további bűnök. Két kivétel van: *avarus* – *usurarius* és *luxoriosus* – *adulterus*, de ezek is inkább szinonimák, mint *genus-species* viszonyok. A hagyományos, implicite genealogikus összefüggést jelentő sorrend viszont megmarad. Az *avaricia* – amely Kapisztrán szemében nyilván az egyik legnagyobb bűn – szépen meghúzódik az ötödik helyen. Másodsor, a Nagy Szent Gergelynél látott hadsereg-metaphorát a feje tetejére állítja: itt nem a hét főbűn jelenik meg vezérként (*dux*), hanem ők állnak hét „kapitány” (*capitaneus*) vezérlete alatt. A hét főbűn rendszere itt már nem klasszifikációs séma, nem a bűnök általános magyarázóelveinek rendszere, hanem egy lista a gyónás során használandó memoratív listák (a Szentlélek hét ajándéka, a hét szentség, *novem peccata aliena* stb.) közül. Sőt, éppenséggel maga a hét főbűn szorul magyarázatra, ezért rendeli őket Kapisztrán a Rossz megannyi perszifikációjának vezérlete alá. Ez a hét kapitány végül szinte fontosabbá válik, mint a hét főbűn specifikus tartalma, amely a Rossz hét megjelenési formájával válik azonosossá. A halál 12 fájdalma közül a tizedik (*examinatio*) tárgyalásánál ezt olvassuk: „minden téged vádol majd, az ördög, Lucifer, a démon, Mammon, Behemót, Asinodeus stb.”⁸⁸ Végül pedig Kapisztrán szükségét érzi annak, hogy a nem bibliai eredetű rendszert (amely mindenek előtt ebben a tekintetben tűnt a későközépkor számára kevésbé autoritatívnak a tízparancsolattal szemben) a Szentírás tekintélyével támassza alá. Másutt Máté evangéliumának ezt a mondatát – *assumit septem [alios] spiritus [secum] nequiores se (12,43)* – így értelmezi: „per hic intelligitur septem peccati moralia”.⁸⁹

2.4. A tízparancsolat

Kapisztrán a tízparancsolatot nem a Szt. Ágoston óta létező csoportosításban (az Isten-ember viszonyt érintő parancsolatok egyfelől, és az ember-ember viszonyt érintőek másfelől) tárgyalja, hanem aszerint, hogy affirmatív vagy negatív parancsolatokról (*precepta affirmativa* – *precepta negativa*) van-e szó. Ez a jogi szempontú megközelítés, amelyet a törvény mibenlétére vonatkozó rövid eszmefuttatás vezet be, arról árulkodik, hogy a tízparancsolat hatásos, érzékletes prédikálásának még nem alakult ki a technikája vagy legalábbis Kapisztrán még nem ismeri. (A tízparancsolattal szemben a hét főbűnt, mint láttuk, igen érzékletesen vonultatja fel.) A témával foglalkozó 13. századi prédikátorokhoz hasonlóan,⁹⁰ a tízparancsolatot a hét főbűnhöz hasonló osztályozási rendszerként, kauzisztikai sémaként igyekszik használni.

Az affirmatív parancsolatok közé tartozik (a katolikus számozás szerint) az első, a harmadik és a negyedik. Az első parancsolathoz a következő bűnököt/bűnösöket sorolja:

1. „más istenek [imádása]”
2. „bálványimádás”
3. „a lélek beszennyezése halálos bűnök által”
4. „ha valaki ráolvasókra, jövendőmondókra hallgat”
5. „minden ráolvasás, minden ördögi eskütétel, varázslás, [bizonyos] napok és hónapok számoltartása”⁹¹

⁸⁸ „omnia accusabit te dyabolus lucifer demon mammon Begoth asinodeus et cetera”, SVH, s. XXXIII, 134.

⁸⁹ SVH, s. VIII, 22.

⁹⁰ Vö. Vecchio 50. skk.

⁹¹ a. „habere deos alienos”; b. „adorare ydola”; c. „maculare animam aliqua culpa mortali”; d. „si sequeris incantatores, comminatores”; e. „omnis incantatio, omnis dyabolica coniurato Sortilegium consideracio dierum temporum et mensium”; a-d: SVH, s. XXXII, 123.; e: s. XXIV, 136.

Annak háttérében, hogy a 3.-t ide sorolja, az a gondolat rejlik, hogy a bűnös az ördögnek szolgál. „Turpe enim est servire peccato quia dyabolus est dominus servi illius” – mondja korábban a XXIV. beszédben.⁹² Ebből következően minden halálos bűn legalább két helyen is meg kell hogy jelenjen a rendszerben, ami a kategorizáció bizonytalanságát jelzi.

A mágikus-babonás gyakorlatokat (Kapisztrán az 5. pont példájaként a „si inceperis novum opus die veneris non erit fortunatum” maximáját említi⁹³) már a tízparancsolattal foglalkozó 13. századi prédikátorok is az első parancsolathoz sorolták. Nem sorolja viszont ide Kapisztrán az eretnokséget, ami persze a riportátor számlájára is írható.⁹⁴

A harmadik parancsolattal kapcsolatban azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy miért nem a szombatot kell megszentelni. A vasárnap elsőbbségét bibliai hivatkozásokkal támasztja alá, és felsorolja a misehallgatásra és a munka tilalmára vonatkozó tudnivalókat. Mindössze egyetlen bűnt nevez néven: „Judaisare”, vagyis mindazoknak a keresztényeknek a bűnét, akik „nem átaltnak zsidók módjára szombatot tartani”.⁹⁵ Közelebbit nem mond ezekről a bűnös keresztényekről. Fontos azonban, hogy ez a parancsolat mint bűn-kategória lehetővé teszi a vasárnapra és az ünnepekre vonatkozó alapvető egyházi rendelkezések tárgyalását, amire a hét főbűn rendszerén belül csak áttételesen (például az *acedián* keresztül) van lehetőség. A 13. századi prédikátorok ide sorolnak minden Istennel szembeni kötelezettséget.⁹⁶

A negyedik parancsolat tartalmát a 13. századi *sermó*kkal összhangban így értelmezi: „felebarátainkkal és feljebbvalóinkkal szembeni kötelelességeink”.⁹⁷ Részletesebben azonban csak a szülőkkal szembeni kötelezettségekkel, mindenek előtt végakaratum megtartásával foglalkozik. Ez a leszűkítés a szülőkkal szembeni kötelezettségekre, ami persze a Biblia szövegének is jobban megfelel, a 16. században rendkívül fontosá válik. Luther szerint az ember-ember viszonyt szabályozó parancsolatok közül a negyedik a legfontosabb; véleményét ebben a tekintetben a tridenti katekizmus is osztja (Kapisztrán az ötödik számára tartja fenn ezt a helyet). A negyedik parancsolat koraújkor előtérbe állítása alapvető szemléletváltozást jelez a család és a vallás viszonyával kapcsolatban. A szülők tisztelete, Isten tiszteletének előfeltételévé válik. A vallást újból és újból megújító, pontosabban gyökereihez újból és újból visszavezető szentek példája, akik a legendák egyik visszatérő toposza szerint szüleikkel és szűkebb környezetükkel szakítva lépnek ki a világból, hogy megtérjenek és újjászülessenek, háttérbe szorul.⁹⁸ Ezzel a tendenciával áll összhangban, hogy Kapisztrán – a 13. századi prédikátoroktól mindenképp eltérően – ide sorolja (pontosabban itt is megemlíti) az istenkáromlást, folytonosságot tételezve a szülőkkal és az Istennel szembeni tiszteletlenség között: „Mert valaki szidalmazza az ő atyját vagy anyját, halállal lakoljon [Lev. 20, 9] ... aki Istent vagy a szenteket szidalmazza még rosszabb.”⁹⁹

⁹² SVH, 92.

⁹³ SVH, 136.

⁹⁴ vö. Vecchio 50.

⁹⁵ „presumunt venerari diem sabbatum more Iudeorum”, SVH, 124.

⁹⁶ Vecchio 50.

⁹⁷ „quid sit exhibendum proximo et superioiris”, SVH, 125.

⁹⁸ Mt. 10, 35: „Veni enim separare hominem adversus patrem suum et filiam adversus matrem suam et nurum adversus socrum suam”; vö. Bossy 113. sk.; a szülőkkal szembeforduló szent alakjához lásd Barbero, Alessandro: Un santo in famiglia: Vocazione religiosa e resistenza sociali nell'agiografia latina medievale. Torino, 1991.; Kapisztrán az ötödik parancsolat primátusáról a parancsok „második tábláján”: SVH, 138.

⁹⁹ „Qui maledixerit patri vel matri morte moriatur [Lev. 20, 9] ... qui maledixerit deo vel sanctis quanto peyus”, SVH, 125.

Mielőtt áttérne a negatív parancsolatokra, egyetlen nagy kategóriaként újból szemügyre veszi az affirmatív parancsolatokat. Kiderül, hogy a három említett parancsolaton kívül ide tartozik („etiam sub preceptis affirmativis includuntur...”) az összes olyan bűn-séma, amelyeknek a végiggondolása az alapos gyónás előfeltétele. A gyónni szándékozónak egyesével végig kell mennie ezeken a listákon, nehogy valamelyik bűnét kifelejtse:

*Vizsgáld meg magadat, és tégy vallomást magadról. Elvégezted-e az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit? Nem hiába és feleslegesen kaptad-e Istentől a Szentlélek ajándékait? Vétettél-e a hitcikkelyek vagy valamelyik hitcikkely ellen? Tisztelted-e az egyház hét szentségét úgy, ahogy kell, és felvetted-e őket úgy, ahogy illik? Gyakoroltad-e magad a hét erényben vagyis a három teológiaiban és a négy kardinálisban?*¹⁰⁰

Szembetűnő, hogy a hét főbűn nem szerepel közöttük.

Ezután következnek a negatív parancsolatok: *Non assumes nomen dei in vanum*. Először az esküdözést (*iuramentum*) tárgyalja: „sumitur nomen dei in vanum quociens vane et sine necessitate et ubiitate iuratur”.¹⁰¹ Az esküdözés a középkori teológiában és pasztorális irodalomban a 12. századtól kezdve a *nyelv bűneinek* (vö. kéz bűnei, szem bűnei stb.) kategóriájába tartozik. Ezen a kategórián belül általában különbséget tesznek Isten ellen és a másik ember ellen irányuló bűnök között. Az előbbi csoportba tartozik a *blasphemia*, a *iuramentum* és a *maledictio*. Az utóbbi kettő a blaszfémia alosztálya. Nemcsak az számításba kerül, ha Isten nevét mondják ki hiába – a szentek megátkozása, illetve bármilyen jó (azaz Istentől eredő) dolog megátkozása is ide tartozik –, de a blaszfémia szavak nélkül, tettekkel, gesztusokkal is elkövethető.¹⁰² Ezzel összhangban nyilatkozik Kapisztrán is:

*Ha káromoltad az órát [vagy] a napot [...] ezzel a Teremtőt is káromoltad. Ha káromoltad az évet, ezzel a szentek összességét is káromoltad, akiknek az ünnepeit egész évben ünnepeljük. Ha káromoltál minden jót, minden jó alkotóját káromoltad. Mert minden jónak Isten az alkotója.*¹⁰³

A nyelv bűneinek másik csoportjába a többi ember ellen elkövetett bűnök tartoznak: *destractio*, *periurium*, *mendacium* stb. Ezeket a tízparancsolattal foglalkozó pasztorális irodalom a 13. századtól kezdve általában a nyolcadik parancsolat összefüggésében tárgyalja.¹⁰⁴

¹⁰⁰ „Examina te ipsum et perhibe testimonium de te ipso si fecisti opera misericordie spiritualia et corporalia Item si dona spiritus sancti in vanum et inutiliter a deo accepisti Item si errasti in articulis vel in aliquo articulo fidei Item si septem sacramenta ecclesie veneratus es ut debuisti et si servasti te in eis ut decuit. Item si virtutes 7 habuisti et retinuisti s. tres theologicales et 4 cardinales”, SVH, 127.; a gyónás technikájához lásd Little, Lester K.: „Les techniques de la confession et la confession comme technique”. In: *Faire croire: Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux du XIIe au XVIe siècle*. Roma, 1981. 87–99.; és Rusconi, Roberto: „«Ordinate confiteri»: La confessione dei peccati nella «Summae de casibus» e nei manuali per confessori (metà XII – inizi XIV secolo)”. In: *L’aveau: Antiquité et Moyen Âge. Actes de la Table ronde organisée par l’École Française de Rome*, 28–30 mars 1984. Roma, 1986. 297–313.

¹⁰¹ SVH, s. XXXIV, 137.

¹⁰² Vö. Casagrande, Carla – Vecchio, Silvana: *I peccati della lingua: Disciplina ed etica della parola nella cultura medievale*. Roma, 1987. (a továbbiakban: Casagrande – Vecchio 1987.) kül. 229. skk.; és Craun, Edwin D.: „Inordinata locutio: Blasphemy in Pastoral Literature, 1200–1500”. *Traditio*, 39. 1983. 135–162. (a továbbiakban: Craun)

¹⁰³ „Maledixisti diem horam [...] eciam maledixisti creatorem. Maledixisti annum eciam maledixisti omnes sanctos quorum festivitates per anni circulum coluntur et venerantur. Maledixisti omne bonum et maledixisti auctorem omnis boni. Auctor omnis boni deus est”, SVH, 138–139.

¹⁰⁴ Vecchio 51.; Casagrande – Vecchio 1987. 251. skk., 305. skk. és 331. skk.; továbbá: Casagrande, Carla – Vecchio, Silvana: „«Non dire falsa testimonianza contro il tuo prossimo»: Il decalogo e i peccati della lingua”. In: *La città e la corte: Buone e cattive maniere tra Medioevo*

Kapisztrán a hamis esküt a második parancsolathoz sorolja: „cum iurasti per sancta evangelia quod nihil sciebas et mentitus es.”¹⁰⁵ A magyarázat abban keresendő, hogy az esküdözésnek és a hamis eskünek közös eleme a hazugság. Az istenkáromló valami olyat mond vagy fejez ki szavak nélkül Istennel, a szentekkel vagy egyszerűen Isten teremtményeivel kapcsolatban, ami nem igaz és ezzel megsérti a Teremtőt. Itt két rendező elv, a *hazugság* és a *sértés* konfliktusáról van szó. Az előbbi alapján a hamis eskü és az esküdözés összetartozik, az utóbbi alapján nem.¹⁰⁶

A második parancsolat tárgyalásánál Kapisztrán a legtöbb figyelmet a blaszfémia relatív súlyosságának szenteli. Noha már Szent Tamásnak is az a véleménye, hogy „az istenkáromlásnál minden bűn csekélyebb”,¹⁰⁷ a blaszfémia súlyosságát, amennyiben a hét főbűn rendszerében helyezik el, nem lehet eléggé kiemelni, akármelyik bűn-vezér alá tartozzék is. Minden bizonnyal igaza van John Bossynak, amikor a tízparancsolat mint a keresztény etika alapjául szolgáló rendszer előtérbe kerülésében mindenek előtt a blaszfémiával kapcsolatos általános attitűd megváltozását látja.¹⁰⁸ A friuli molnár, Menocchio az inkvizíció előtt állva az nyilatkozta, hogy szerinte a blaszfémia nem olyan nagy bűn, hiszen megbánással könnyen jóvá lehet tenni, míg az emberekkel szemben elkövetet bűnöknel ez koránt sincs így.¹⁰⁹ Az illusztratív bűnlajstromokkal kapcsolatban már láttuk, hogy amikor Kapisztránnak rögtönözve kell súlyos bűnököt felsorolnia, akkor vagy a blaszfémia jut először eszébe, vagy szinte önkéntelenül a hét főbűn közé sorolja (2.2. szakasz, 2. és 6. példa). Kapisztrán a blaszfémiát a gyilkosságnál is nagyobb bűnnek tartja. A szexuális bűnök korábban már látott hierarchiájához hasonlóan (2.2. szakasz, 3–5. példa), a *sértéssel* összefüggő bűnököt is hierarchikus rendszerbe helyezi:

*Amikor valakit sérelem ér [kérdés, hogy] mikor éri nagyobb sérelem? Felgyújtod az erdejét, felgyújtod a házát, megölsz a szolgáját; még nagyobb [sérelem éri], ha megölsz a rokonát; ennél is nagyobb, ha megölsz a szüleit; még ennél is nagyobb, ha a gyermekeit ölsz meg, mert jobban szereti a szülő a gyermekét, mint gyermek a szülőjét – a víz ugyanis könnyebben folyik lefelé, mint felfelé [...] a hálványimádás, a hitetlenség és az istenkáromlás bűnében Istent, saját személyében közvetlen sérelem éri, tehát nagyobb [sérelem] ez, mint a közvetett [sérelem] vagyis a gyilkosság [...], az istenkáromlás nagyobb [sérelem], mint akármilyen testi [sérelem].*¹¹⁰

Az istenkáromló közvetlenül támadja Istent; aki mások ellen követ el bűnt – még akkor is, ha az a legsúlyosabb, amit ember ellen el lehet követni –, csak közvetve. Az *infidelitas*, és az *idolatria* jelenléte egyértelművé teszi, hogy az Isten elleni támadást szavak nélkül, gon-

ed Età Moderna. (a továbbiakban: Casagrande–Vecchio 1991.) Szerkesztette: Romagnoli, Daniela Milánó, 1991. 83–107.

¹⁰⁵ SVH, 137.

¹⁰⁶ Ennek a két rendező elvnek a konfliktusa általában véve is jellemzi azokat a kísérleteket, amelyek a nyelv bűneit a tízparancsolaton belül igyekeznek elhelyezni – lásd Casagrande – Vecchio 1991. 90. skk.

¹⁰⁷ „Omne peccatum, blasphemie comparatum, levius est”, Summa Theologiae, II-II.13.3. – idézi: Craun 153.

¹⁰⁸ Bossy 90.

¹⁰⁹ Ginzburg 125.

¹¹⁰ „Cum aliquis offenditur in quo casu magis offenditur. Incidisti arbores suas domum incendisti Interfecisti servum suum plus Interfecisti consanguinem suum iterum plus Interfecisti parentes suos iterum plus interfecisti filium iterum plus quia maior est delectatio circa filios quam circa parentes Aqua enim facilius descendit quam ascendit ... peccatum autem ydolatrie Infidelitatis et blasphemie est offensio dei immediata quia in propriam personam dei ergo maior est quam [im]mediata sc. homicidium ... blasphemia magis est quam offensio aliqua corporalis”, SVH, 138.

dolatban vagy tettekkel is el lehet követni. A hierarchikus séma másik tanulsága, hogy a blaszfémia, a gyilkosság és az egyéb károkozások, sértések folytonos rendszert alkotnak az erdtől egészen az égig.

A blaszfémia és a gyilkosság viszonya még kidolgozottabbá válik az ötödik parancsolat tárgyalásánál. Itt megismétli a nagyböjti ciklus elején már bemutatott sémát. Gyilkosságot háromféleképpen lehet elkövetni: szívvel, szájjal és tettel.¹¹¹ A *homicidium oris* a nyelv bűnei közé tartozik. Kapisztrán két dolgot ért ezen. Egyfelől a jó hírnév megsértését – „qui hominibus famam bonam capiunt”¹¹² –, másfelől a gyilkosságra való felbujtást vagy ártatlannok kivégzésének elrendelését. Az előbbi egyértelműen kapcsolódik a blaszfémia problémájához, hagyományosan mégis a nyolcadik parancsolathoz szokás sorolni.

A hatodik parancssal kapcsolatban megelégszik azzal, hogy újból felvázolja a szexuális bűnök hierarchikus rendszerét¹¹³ (lásd 2.2. szakasz, 3–5. példa).

A hetedik parancsoltnál hosszas felsorolást találunk, de magyarázatot szinte semmit. Valószínű, hogy itt a riportátor csak kulcsszavakat jegyzett le: „*omnis species avaricie*” („a fősvényiség minden fajtája”); „*sacrilegium, rapina, furtum*” („szentségtörés, rablás, lopás”); „*Symonie active et passive*” („aktív és passzív szimónia”); „*omnis iniusta acquisitio bonorum temporalium*” („minden jogtalan vagyonszerzés”); „*usura*” („uzsora”); „*falsi contractus simulati contractus*” („hamis szerződés, látszatszerződés”); „*Omnis falsitas mensurarum ponderum*” („mindenféle súlymérték-hamisítás”); „*omnia nequitia ad acquirendum bona temporalia*” („minden erkölcs telenség, amely vagyonszerzésre irányul”); „*Mendacium pro lucro temporalium*” („hazugság anyagi haszon érdekében”); „*Juramentum pro lucro temporalium*” („esküdözés anyagi haszon érdekében”); „*falsum iudicium falsum testimonium pro lucro temporalium*” („hamis eskü, hamis tanúvallomás anyagi haszon érdekében”).¹¹⁴ Talán azért csak ennyit írt le a riportátor, mert ezek a korszak „aktuális kérdései”, amelyekről a szerkesztett riportációk prédikátorolvasói maguktól is könnyen tudnak beszélni. A Timóteusnak írt első levélből vett idézet, azonban, amely a felsorolást zárja, a bűnök hierarchiájának kontextusában igen sokatmondó: *Radix omnium malorum est cupiditas* (1.Tim 6,10) – az *avaritia* elsőbbségének egyik szokásos bibliai alátámasztása.

Az utolsó három parancssal csak egészen röviden foglalkozik, mert tartalmukat a korábbi parancsok alá már besorolta. A nyolcadiknál ezeket a bűnöket említi: „*detractatio, Mendacium, Simulatio etc.*” A *detractatio*ról a *homicidium oris* kapcsán már beszélt, a *mendacium*ot és a *simulatio*t a második parancsolathoz sorolta. Megemlíti ugyan a nyolcadik parancsolat leggyakoribb rendező elvét – „azok a bűnök tartoznak tehát ide, amelyeket valaki a nyelvével felebarátja ellen követ el” („*hic includuntur omnia peccata que quis potest ergo proximum cum lingua committere*”) – mégsem alkalmazza.¹¹⁵ Ez is azt jelzi, hogy a tízparancsolat osztályozási sémaként, a hét főbűn mintájára történő hasznosítása nem könnyen járható út. Különösen igaz ez a kilencedik és a tizedik parancsolatra, amely a korábbi prédikátorok próbálkozásai során is mindig redundáns marad: a kilencediknél ugyanazt lehet csak elmondani, mint a hetediknél, a tizedikbe pedig aligha lehet mást besorolni, mint a hatodikba.¹¹⁶

¹¹¹ SVH, 139., illetve korábban: s. VI, 14. sk.

¹¹² SVH, 15.

¹¹³ SVH, 141.

¹¹⁴ SVH, 141.

¹¹⁵ SVH, 141.

¹¹⁶ SVH, 141. sk.; vö. Vecchio 51.

3. Konklúzió

Azok a bűn-osztályozási sémák, amelyekkel Kapisztrán nagybőjti ciklusában találkozunk, átmeneti stádiumot képviselnek a hét főbűn etikája és a tízparancsolat etikája között. Ez az átmenet, modern morálfilozófiai fogalmakkal élve, az *erényetika* és az *előíró etika* közötti átmenetként jellemezhető. A hét főbűn rendszere az ókori erényetikák örököse. Az erényetikák középpontjában nem a tett, hanem a cselekvő személy áll. Az etika célja itt elsősorban az egyén tökéletesedése, az *eudaimónia* értelmében vett boldogság elérése. „A boldogság ... a léleknek erény szerint végbemenő, valamelyes irányú tevékenysége.”¹¹⁷ Tevékenység, azaz nem valaminek (pl. bátorság, okosság) a pusztja megléte; ezt a tevékenységet azonban nem a test, hanem a lélek végzi – gyakorolja magát az erényben. „Azt a lelkialkatot pedig, amely dicséretet érdemel, erénynek nevezzük”.¹¹⁸ Az erény tehát nem más, mint „lelkialkat”, modern kifejezéssel *cselekvési diszpozíció*. A középkorban *habitus*nak nevezik. „[V]irtutes humane habitus sunt” – írja Szent Tamás.¹¹⁹ A hét főbűn rendszerében a bűn ugyancsak lelkialkat, habitus, cselekvési diszpozíció. Evagriosz Pontikosz (345k.–399), az első szerző, aki szisztematikusan tárgyalja a nyolc „bűnös gondolat” (λογισμοί) problémáját, az isteni igazságok tanulmányozását lehetővé tevő, szenvedélyektől mentes lelkiállapot megzavarásának forrását látja bennük. A démonok e bűnös gondolatok segítségével igyekeznek letéríteni a szerzetest a lelki fejlődés helyes útjáról. A világból magával hozott rossz, „dicséretet nem érdemlő” diszpozíciókról van szó, amelyektől a szerzetes csak lelkének megedzése, megerősítése révén tud megszabadulni.¹²⁰ A hét főbűn sémája nem tetteket rendszerez, hanem lelki beállítódásokat, megrögzöttségeket, tulajdonságokat. Az irigység vagy a fősვნéség nem maga bűnös tett, hanem csak a bűnös tett *forrása*. Így válik lehetővé, hogy a hét főbűn egyszerre legyen az összes egyéb bűn kategóriáinak és magyarázó elveinek rendszere: minden bűnös tett ezekből a bűnös diszpozíciókból következik.

Mihelyt az ószövetségi törvény problémája előtérbe kerül, és megnő az érdeklődés a Tízparancsolat iránt, az utóbbit is megpróbálják, a hét főbűn mintájára, általános osztályozási rendszerként használni. A Tízparancsolat etikája azonban nem erényetika. Nem bűnös diszpozíciókról, hanem tilalmakról és előírásokról szól. (Elméleti szempontból teljesen ésszerű, hogy Kapisztrán negatív és pozitív parancsolatokra osztva tárgyalja.) Ezek az előírások nemhogy magyarázó elvekként, de osztályozási kategóriákként se nagyon használhatóak: egyes bűnök több parancsolat alá is bekerülnek, egyes parancsolatok viszont redundánsak. Aligha tudta az így kialakuló osztályozási rendszert bárki is megjegyezni. Másfelől azonban a tízparancsolat világos és egyértelmű tiltásokat fogalmaz meg, és közvetlenül Isten tekintélyével rendelkezik.

Kapisztrán a hét főbűn rendszerét gyakran megemlíti, érzékletes hasonlatokkal írja le, de osztályozási rendszerként már nem használja. Etikái üzenetének közvetítésére a Tízparancsolat tartalmilag alkalmasabbnak látszik (ha formailag alkalmatlan is a bűnök hagyományos osztályozására). Melyek ennek az etikai üzenetnek a legfőbb elemei? Minde-

¹¹⁷ Arisztotelész: Nikomakhoszi etika. Fordította: Szabó Miklós. Budapest, 1971. (a továbbiakban: Arisztotelész) I, 10, 1099b, 22.

¹¹⁸ Arisztotelész I, 13, 1103a, 31.

¹¹⁹ Summa Theologiae, I–II.55.1. (Madrid, 1955), 354. Szabatosabb megfogalmazásban: „virtus humana est quidam habitus perficiens hominem ad bene operandum”, Summa Theologiae, I–II.58.3; vö. McNerny, Ralph: „Ethics”. In: The Cambridge Companion to Aquinas. Szerkesztette: Kretzmann, Norman – Stump, Eleonore. Cambridge, 1993. 196–216. A habitus-fogalom középkori előtörténetéhez lásd Nederman, Cary J.: „Nature, Ethics and the Doctrine of ‘habitus’: Aristotelian Moral Psychology in the Twelfth Century ... Traditio, 45. 1989/90. 87–110 [= Nederman, Cary J.: Medieval Aristotelianism and its Limits: Classical Traditions in Moral and Political Philosophy, 12th–15th Centuries. Aldershot, 1997. III. fejt.]

¹²⁰ Newhauser: „The Treatise on Vices and Virtues in Latin and the Vernacular” 99. skk.

nek előtt a *blaszfémia* primátusa a bűnök között. Ez az a bűn, amelyet a legtöbbször említ, és amelynek a legtöbb figyelmet szenteli. A tízparancsolat a hét főbűnnel szemben világosan kiemeli, külön csoportba rendezi és a többi elé helyezi az Isten ellen irányuló bűnös tetteket. Ugyanakkor Kapisztrán nem igyekszik világosan elhatárolni egymástól az Isten ellen irányuló és a többi ember ellen irányuló bűnök csoportját, ami a kategorizáció imént említett nehézségeivel van összefüggésben. A blaszfémia a legfőbb bűn, de – mint láttuk – folytonos rendszert alkot a többi erőszakos bűnnel.

Az erőszakos bűnök hierarchiája mellett a legnagyobb hangsúlyt a szexuális bűnökre helyezi. Csak az erőszakos és a szexuális bűnöket rendezi hierarchikus sémába, vagyis csak két rendszert kínál a bűnök relatív súlyosságának megállapítására. Nem szabad elfelejteni, hogy a negyedik lateráni zsinat híres *Omnis utriusque sexus* kezdetű kánonjának¹²¹ megfelelően az évi egyszeri gyónásra a Nagyhéten, vagyis pár nappal Kapisztrán beszédei után került sor. Ebben az összefüggésben korántsem mindegy, hogy milyen szempontok alapján gondolja valaki végig a bűneit. Láttuk, hogy az afirmatív parancsolatok kapcsán összeszed jó néhány listát erre a célra (és a hét főbűnt vagy ő, vagy a riportátor sokatmondóan kifejejti). Kérdés azonban, hogy mennyire voltak ismertek ezek a listák, illetve mennyire voltak az emberek tisztában az egyes fogalmak pontos jelentésével. Az erőszakos és a szexuális bűnök kiemelésével Kapisztrán két egyszerű és könnyen alkalmazható szempontrendszert ad a bűnök végiggondolásához. És, ami még ennél is fontosabb: a bűnök mint tettek világos hierarchiája lehetővé teszi mások tetteinek egyszerű megítélését és összevetését. A bűnök rendszerezése ilyen módon a társadalmi viszonyok befolyásolásának a korábbiaknál sokkal hatékonyabb eszközévé válhat.

¹²¹ Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum. szerkesztette: Antonio García y García. Documenta Iuris Canonici, series A: Corpus Glossatorum 2 (Città del Vaticano, 1981), const. 21, 67f.

OTTÓ GECSER*Quadragesimal Sermon Series of Saint John of Capistran in Wrocław*

Between January and August, in 1453 John of Capistran (1386–1456) – as one of the most important sites of his North European circuit (1451–1456) – visited and resided in the Silesian capital, in Wrocław, where he delivered preachings on each day of the Lent. The notes (*reportationes*) written down about his sermons are extant in various versions. The mere fact that such *reportationes* have survived at all can be regarded unique in the history of medieval preaching, at least, as far as Central Europe is concerned. It is also remarkable, that unlike the general practice, the *reportationes* were prepared on the basis of Latin and not vernacular sermons, since Capistran did not speak German. Moreover, besides the fact that the *reportationes* were recorded for less experienced preachers, they were also necessary for the interpreters. The first part of the paper analyses these *reportationes* by separating the functionally distinct layers of the text, and afterwards, the author makes an attempt to reconstruct the process of the compilation of the presently known *reportationes*. The second part of the article focuses on the sermons from the point of view of sins, the central theme of quadragesimal sermons. The main question raised by the author is what kinds of schemes of the sins, suitable for comparison and systematization, are presented in the *reportationes* for the listeners of the sermons, that is how their ethical teachings are helped to become perspicuous and evident.